

KARADENİZ'İN GÜVENLİĞİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Sertif Demir*

Özet

1990 sonrası jeopolitik değişim yaşanan Karadeniz Bölgesi'ndeki hâkimiyet mücadelesi çok yönlü ve karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Karadeniz Bölgesi'ne olan ilgi, bölgenin coğrafi konumundan, ekonomik potansiyelinden, güvenlik, enerji ve ulaşım koridoru olmasından kaynaklanmıştır. Diğer yandan Soğuk Savaş sonrası yirmi yıllık süre içinde, küresel güçlerin öncelikleri değişmiş, bölgedeki aktörlerin rol ve fonksiyonları değişime uğramış, enerjinin uluslararası ilişkilerdeki önemi daha da artmıştır. Küreselleşme, enerji kaynakları ve karşılıklı bağımlılık nedenleri ile bölgenin de önemi artmıştır. Bu nedenle, Karadeniz bölgesi, küresel ve bölgesel güçlerin çıkar ve beklentilerine bağlı olarak artan bir ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Karadeniz bölgesi, çevresel bir konumdan politik, ekonomik ve güvenlik yönünden merkezî bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda makalenin amacı, Soğuk Savaş sonrası en fazla jeopolitik değişime uğrayan Karadeniz Bölgesi'nin güvenlik olgularını yeniden değerlendirmektir. Bu kapsamda, makalede sıra ile Karadeniz'in değişen güvenlik algısı, bölgenin risk teşkil eden olguları, enerji faktörünün Karadeniz Bölgesi üzerine etkisi ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları tahlil edilecektir. Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilen işbirliği süreçleri incelendikten sonra, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin bölge üzerinde özellikle Türk-Rus ilişkilerine olan etkisi irdelenecektir. Makale sonuç bölümü ile bitirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, güvenlik, küresel güç, nüfuz, enerji

Abstract

The dominance struggle over the Black Sea region where has experienced a geopolitical transformation Post-1990s has become multi-faceted and complex. The interest toward the Black Sea region has resulted from the region's geographical location, economic potential, security, and energy and being a transport corridor. On the other hand, in the last two decades after Cold War, the priorities of global forces have changed, the roles and functions of the actors in the region have been transformed, and the energy issue gained more reputation in international relations. The importance of the region has continued to increase due to globalization, energy resources and interdependence. Therefore, the Black Sea region has become the focus of growing interest depending on the global and regional powers' benefits and expectations. The Black Sea region has gained a central character of political, economic and security by being transformed from flank or surrounding position. Therefore, the aim of the article is re-evaluate the security cases of Black Sea region, subjected to heavily geopolitical changes post-Cold War era. In this context, the changing security perceptions of Black Sea, the phenomena of region that pose risks, the implication of energy over the region and, the energy policies of global actors toward Black Sea region will be analyzed in order. After studying the cooperation processes carried out in the region, the impact of Montreux Convention Regarding the Regime of the Turkish Straits on

* Dr., Strateji Uzmanı, sertifikdemir@gmail.com.

region, in particular, on Turkish-Russian relations will be discussed. Then, the article will be concluded by an evaluation.

Keywords: Security, Black Sea, global power, influence, energy.

Giriş

1990'lerden sonra akademik çalışmanın ilgi odağı olan Karadeniz Bölgesi¹, yeni ortaya çıkan güvenlik algıları çerçevesinde incelenmesinin önemli bulgular sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü geçen yirmi yıllık süre içinde, küresel güçlerin öncelikleri değişmiş, bölgedeki aktörlerin rol ve fonksiyonları değişime uğramış, enerjinin uluslararası ilişkilerdeki önemi daha da artmış, küreselleşme, enerji kaynakları ve karşılıklı bağımlılık nedenler ile bölgenin jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik önemi yükselmiştir. Bu nedenle, Karadeniz bölgesi, küresel ve bölgesel güçlerin çıkar ve beklentilerine bağlı olarak artan bir ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Bu ilgi odağı, Karadeniz'i aynı zamanda bir çekişme ve rekabet merkezine dönüştürmektedir.

Bu kapsamda makalenin amacı, Soğuk Savaş sonrası en fazla jeopolitik değişime uğrayan Karadeniz Bölgesinin güvenlik olgularını yeniden değerlendirmektir.

Bu amaçla, makalede öncelikle Karadeniz'in değişen güvenlik algısı ile birlikte bölgenin risk teşkil eden olguları analiz edilecektir. Müteakiben, enerji faktörünün Karadeniz Bölgesi üzerine etkisi ile aktörlerin bölgeye yönelik politikaları tahlil edilecektir. Bu tahlil aktörlerin bölgeye yönelik politikalarında meydana gelen değişiklikleri de kapayacaktır. Karadeniz bölgesinde güven ve istikrarla beraber gerçekleştirilen bölgedeki işbirliği süreçleri ele alındıktan sonra makale sonuç bölümü ile bitirilecektir.

Karadeniz'in Değişen Güvenlik Algısı

Çok sayıda göç ve savaşlara sahne olan ve tarihi boyunca farklı etnik grup ve medeniyetlerin yaşadığı bir bölge olan Karadeniz, günümüzde de son derece karmaşık bir sosyo-ekonomik yapıya sahiptir (Ediger, 2011:3). 19. yüzyılın başlarına kadar Türk-Rus hâkimiyetine sahne olan Karadeniz böl-

¹ Karadeniz coğrafi olarak değişik kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmektedir. Ancak makale için Karadeniz bölgesi, dar anlamda Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerle sınırlıdır. Daha geniş anlamda ise, Karadeniz'i etkileyen ancak, kıyıdaş olmayan ülkeler ve bölgelerde dâhildir. Bu anlamda "Karadeniz Bölgesi"; dar anlamıyla Karadeniz'e kıyıdaş devletleri (Türkiye, Gürcistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan), geniş anlamıyla ise (Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi); Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin yanı sıra Moldova ve Güney Kafkasya'daki devletlerin (Azerbaycan ve Ermenistan) de dahil edildiği bölgedir. (King, 2004, s.17,18). Mustafa Aydın ise, coğrafi bir alan olmaktan daha çok siyasal bir oluşum olan Karadeniz bölgesini, kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Güneydoğu Avrupa'dan Hazar kıyılarına kadar, bölgedeki siyasal gelişmeleri etkileyebilen ve bu gelişmelerden etkilenen ülkeleri kapsamaktadır. (Mustafa Aydın, "Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement", *IIS Occasional Papers*, No. 53, Paris, Haziran 2004, s. 5.)

gesi, günümüze kadar, İngiliz, Alman (I.ve II. Dünya Savaşları sırasında), Amerikan ve en son olarak, AB ve NATO gibi örgütlerin de egemen olmak istedikleri bir stratejik bölgedir. Rekabet ve nüfuz etkileşimi bölgenin farklı tarih süreçlerinde farklı anlamlarda algılanmasına sebep olmuştur. Örneğin, Soğuk savaş öncesi dönemlerde bir "geçiş coğrafyası", iki kutuplu dönemde "çevre" olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde ise enerji, terör, Rusya'yı dengelemek vb. gibi sebeplerle 'merkez' bölge olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde, kıyı ülkelerin tümünün (SSCB, Romanya, Bulgaristan) karşı blok içinde yer almaları dolayısıyla, Türkiye Karadeniz'de bir nevi kuşatılmışlık psikolojisinin tesiri altında kalmıştır (Davutoğlu 2010).

Karadeniz ve Karadeniz Bölgesi, Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında yer alan konumuyla oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Bir yandan İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e, Atlantik Okyanusu'na ve Afrika kıtasına açılmakta iken, Karadeniz, 1992'de açılan Ren-Tuna kanalı ile Kuzey Denizi'ne, Volga-Don kanalı ile de Hazar Denizi'ne bağlanmıştır. Bu kanalların açılması ile, Karadeniz ve Türk boğazlarının stratejik ve ticari önemi daha da artmıştır (Oktay, 2006:152; Özarlan, 2012:136). Soğuk Savaş sonrası dönemde; Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'da meydana gelen olaylar ve enerjinin giderek artan önemi, Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik ve jeostratejik değerini arttırmıştır (Kandemir, 2008: 215; Aşık, 2009:35-36) Karadeniz'in enerji olgusundaki gittikçe artan önemi onun jeoekonomik değerini de arttırmıştır.

Karadeniz'in önemi, politik eylem üzerine coğrafi faktörlerin etkisini araştıran jeopolitik düşünürlerce de vurgulanmıştır. Kara Hâkimiyet teorisi yeni Mackindern (1962:150'den) Heartland (merkezi bölge-kalpgâh) kuramına (Winrow, 2007: 218; Gottmann 1942:197'den), Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi'ne", Schaklian'ın "Hava Hâkimiyet Teorisi'ne, Mahan'ın "Deniz Hakimiyyet Teorisi'ne göre; Karadeniz'e hâkim olan güç "Merkez Bölgesini" ve "Dünya adasını", kontrol edecek coğrafi konuma sahip olur (Kara Harp Akademisi, 1995:2). Ayrıca Samuel Huntington'da Müslüman dünyası ile Ortodoks dünyasını birbirinden ayıran çizginin Karadeniz'den geçtiğini (Oktay. 2006: 152; Huntington 1996'dan) savunmuştur. Karadeniz'in Soğuk Savaş sonrası batıya entegre olan ülkeleri de bir nevi ayıran jeostratejik açıdan da bir fay hattı görevi gördüğünü de söylemek mümkündür. Tüm bu değerlendirmelerinin ışığında, Karadeniz Bölgesi'nin enerjiden dolayı artan önemi nedeni ile, yeni jeopolitik ifade; 'ihracat yollarını kontrol eden petrol ve gazı, petrol ve gazı kontrol eden ise merkez bölgeyi kontrol eder' (Winrow, 2007:219; O'Hara 2004:148'den) şeklinde, günümüz gerçeğine daha uyumlu olarak ifade edilebilir.

Karadeniz'in önemi, SSCB'nin sona ermesi ile oluşan güç boşluğu ile ilgilidir. ABD, AB ve Türkiye bu güç boşluğunu doldurmak istemişlerdir.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesini takiben NATO'nun bölgedeki rolünün artması ve ABD'nin Irak'a müdahalesi, Karadeniz bölgesini Avrupa-Atlantik güvenlik çevresinde daha önemli bir konuma getirdiği (Oktay, 2006:154) savunulmuştur. Ancak, Çin'in gittikçe artan oran oranda büyümesi ve ABD ile yarışır düzeye gelmesi ile, ABD stratejik öncelliğini Avrupa'dan (Karadeniz bölgesi dahil), Pasifik ve Orta Doğu'ya kaydırmıştır. Bu öncelik kaydırılması, Karadeniz'in önemini göreceli olarak azalttığı söylenebilir. Çünkü, ABD, artık Karadeniz üzerinde eskisi kadar akademik inceleme yaptırmamakta (George Marshall Fund dahil), Ukrayna ve Gürcistan gibi renkli devrimlerin olduğu ülkeleri eskisi kadar ilgilenmemekte ve bu ülkelerin NATO'ya üyeliğini (RF'in tehdidi dolayısı ile) gerçekleştirememektedir.

Orta Doğu" bölgesinden kaynaklandığı değerlendirirken asimetrik teröre karşı, Karadeniz bölgesinin önemli rol oynayabileceği (Oktay, 2006: 153) değerlendirilmektedir. 'Diğer yandan, ABD'nin, genel olarak Beyaz Rusya ile Rusya'nın askeri hareketlerini kontrol altında tutmak, özel olarak da İran'a karşı olası bir askeri harekât için Karadeniz'i, askeri üs, radar istasyonları ve casus uçaklarıyla izleme merkezi olarak (Kanbolat, 2006:27; 2007:77-80; Koçer, 2007: 200) düşünmektedir. Yine NATO'nun geliştirmeye çalıştığı akıllı savunma sisteminin bir parçası olan radar sistemini Türkiye'de, diğer sistemleri ise Romanya ve Almanya'da konuşlandırması Karadeniz'in önemini artıran diğer olgulardır.

RF'nin gelecekte tekrar Karadeniz'de hâkimiyet kurma olasılığı, bölgedeki küçük ülkelerin AB ve NATO üyesi olmak veya ABD ile sıkı müttefiklik ilişkisi tesis ederek gelecekte Rus tehdidine karşı bir güvenlik koruması arayışı içine girmişlerdir. NATO ve AB üyeliklerini, gelecekteki siyasal, askeri ve ekonomik güvenliklerinin en önemli güvencesi olarak görmektedirler (Kanbolat, 2006: 27; Koçer, 2007:196). Bu güvence arayışı Türkiye içinde geçerli idi. Çünkü NATO üyeliğimiz, SSCB tehdidi üzerine gerçekleşmiştir.

Enerji arz güvenliğinin, son yıllarda büyük önem kazanmıştır. Özellikle Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizinin ardından, gözler Karadeniz'e çevrilmiştir. Gerek tanker taşımacılığının güzergâhı, gerekse de boru hatları, yeni "Doğu-Batı Enerji Koridoru" üzerindedir, yani Karadeniz'dedir. Bu nedenle, Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanması için Karadeniz ön plana çıkmaktadır (Pamir, 2007a:14-24; 2007b:243-265; Koçer, 2007:201) Bütün bu nedenler, Karadeniz'i Batı ile Doğu arasındaki nüfuz mücadelesinin merkezi durumuna getirmektedir. (Kanbolat, 2006: 28; 2007: 80; Koçer, 2007: 201).

Diğer yandan 1990 sonrası dönemde, tarihte hiç görülmediği derecede, Karadeniz Bölgesi'nde gerçek bir işbirliği ortamı doğmuştur (Aydın, 2005: 57). Çünkü kıyıdaş ülkeler, işbirliği imkânlarının geliştirilmesinin

çıkarlarına daha uygun olacağını görmüşlerdir. Soğuk Savaş'ın ayrıştırıcı politikalarından yerine, işbirliğini geliştirici politikaları tercih etmişlerdir.

Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden biri Karadeniz Bölgesi'dir. AB, ABD ve NATO'nun, Karadeniz'i -ve Güney Kafkasya'yı kapsayacak biçimde batıdan doğuya doğru genişlemesiyle, Batı'nın sınırları Karadeniz'e ulaşmıştır (Kanbolat, 2006:26-27; 2007:76-77; Koçer, 2007:197). Bu değişimlerden dolayı, Karadeniz'de Avrupa-Atlantik dünyasına doğru bir jeopolitik kayış söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olan Rusya Federasyonu ise Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya, Hazar'da ise Kuzeydoğu Kafkasya kıyılarına sıkışmış idi (Erkek, 2006:16, Kanbolat, 2006'dan). Ancak, 2000'lerde yeniden canlanan RF, Karadeniz'deki bu jeopolitik kayışı önlemeye çalışmaktadır. Bölgedeki küresel rekabetin özü bu noktadadır.

Enerji Faktörünün Karadeniz Bölgesi'ndeki Güvenlik Algısına Etkisi

Orta Doğu'dan sonra dünyanın en büyük hidrokarbon rezervlerini bünyesinde barındıran Avrasya coğrafyası ile enerji talebi yüksek olan Avrupa kıtasını birbirine bağlayan jeostratejik konumu Karadeniz bölgesi önemli bir rol üstlenmiştir. Karadeniz bölgesine olan ilginin artmasında, pek çok unsurun yanı sıra iki tarihsel olayın önemli katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, (bölgeye ilişkin bilgilere daha rahat erişim imkânı sağlamanın yanında) bölge kaynakları üzerinde Rus egemenliğinin kırılmasına yol açan SSCB'nin dağılmasıdır (Pamir, 2007a:1). Bu dağılma bölge üzerindeki diğer aktörlerin beklentilerini gerçekleştirme olanağı sağlamıştır.

Karadeniz, Kafkasya ve Hazar bölgesinin öneminin artmasına yol açan diğer bir neden ise 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırıdır. Dünya petrolünün %55'ini, doğal gazının ise %40'ını bulduran (Demir, 2012²) ve gittikçe istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif yaratabilecek enerji kaynakları arayışı başlamıştır (Pamir, 2007a:1). Güvenlik gerekçesi başta olmak üzere alternatif enerji havzaları arama çabaları Karadeniz, Kafkasya ve Hazar bölgesini uluslararası yatırım açısından cazibe merkezi hâline getirmiştir. Hazar bölgesi petrol ve gaz rezervleri (ispatlanmış), mevcut veriler ve (arama + üretim) maliyetleri dikkate alındığında, Orta Doğu rezervleri ile kıyaslanacak büyüklükte değildir. Buna karşın, arz güvenliği ve buna bağlı olarak kaynak çeşitliliği (Pamir, 2007a:1) bağlamında bu kaynakların önemi yıllara bağlı olarak artmaktadır.

Bu bağlamda, petrol ve doğal gaz kaynakları arayışı ve bu kaynakların Batıya taşınması için gereksinim duyulan hatlar, kritik ve stratejik öneme sahip olmuşlardır. En önemli hidrokarbon rezervlerinin Hazar bölgesinde

² BP 2010 yılı rakamlarının incelenmesi ne göre, Orta Doğu'nun petrol kapasitesi %65'ten %55'e düşmüştür.

yer alması, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin jeopolitik değerlerini artırmaktadır. Karadeniz, Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynaklarının doğudan batıya nakledilmesinde bir merkez niteliğini oluşturmaktadır. AB, % 80'den fazla petrol % 60'tan daha fazla doğal gaz gereksinimini ithalat yolu ile karşılamaktadır. Ayrıca, AB enerji kaynaklarının ithalatı yıllar içinde belirgin ve istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. AB'nin artan enerji ithalatının yapısı içinde Rusya'nın payı artmaktadır. Örneğin, AB ülkelerinin petrol ithalatının üçte biri ve doğal gaz ithalatının % 40'ı Rus kaynaklarından sağlanmaktadır. AB'nin Rus enerji kaynakları bağımlılığının artması, Rus otoriteler tarafından siyasi baskı için etkin bir araç olarak istismar edilmektedir. Bu istismar sadece AB üye devletlerine değil enerji ulaştırma hatlarının geçtiği ülkelere de yansımaktadır (Papava, 366).

Bölge jeopolitiğine enerji boyutunun eklenmesi sorunları daha da karmaşıklştırmaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile enerji ticaretinde artan büyüme sadece rezervlerin değil bu rezervlerin üretiminin tüketiciye ulaşmasını sağlayacak olan deniz yollarının ve boru hatlarının kontrolünü, önemli bir küresel güç mücadelesi hâline getirmektedir. Petrol rezervleri açısından dünyada en fazla kapasiteye sahip Orta Doğu ve Hazar havzası bölgeleri üzerinde denetim kurmak isteyen güçler arasında mücadele yaşanmaktadır (Erhan, 2003:3). Bu kapsamda, Orta Asya ve Hazar havzasının enerji kaynakları açısından artan önemi dolayısı ile, ABD bölgenin tek bir devlet (RF) tarafından kontrol edilmemesini (Brzezinski, 1997:124-128) gerçekleştirmeye yönelik bir politika izlemiştir. Çoklu boru hatları söylemi bunlardan birisidir.

RF toprakları dışında da enerji rezervlerinin bulunması, RF'nin kontrolünde olamayan alternatif taşıma yolları için arayışı hızlandırmaktadır. Bu arayış RF ile alternatif enerji nakil hattı arayan ülkeler arasında çekişme ve rekabet ortamı yaratmaktadır. Hatta kimi zaman bu arayış "boru hattı soğuk savaşı" olarak adlandırılmaktadır (Papava, 2010:366).

Kafkasya ve Orta Asya, 19. yüzyılda Rusya ile İngiltere arasında "Büyük Oyun" olarak adlandırılan çekişmelere sahne olmuştur. SSCB'nin dağılması ile "Yeni Büyük Oyun" oynanmaya başlanmıştır (Yüce, 2011). Bugün oynanan yeni sömürgeci oyunun kuralları yüzyıl öncesinden çok daha karmaşıktır: ABD, İngiltere'nin öncü rolünü devralmış, Rusların yanı sıra Çin, Avrupa Birliği (AB), ve İran gibi ülkeler de güç arenasına dâhil olmuşlardır. Ayrıca bölgedeki uluslararası şirketler de kendi çıkarları doğrultusunda strateji izlemektedirler (Klevemann, 2004:3). Özetle enerji konusu, Karadeniz bölgesinin jeostratejik ve jeoekonomik önemini ve küresel güçlerin bölgeye yönelik ilgisini artırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası AB ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, enerji nakil hatları dolayısı ile jeopolitik değerinin yükselmesi gibi sebeplerle Karadeniz bölgesi çevresel bir konumdan politik, ekonomik ve güvenlik yö-

nünden merkezî bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu yeni nitelik Karadeniz bölgesi üzerinde nüfuz mücadelesini artırmış, bu bağlamda RF, AB, ABD, NATO Karadeniz üzerinde rekabet etmeye başlamışlardır. Hazar ve Kafkas bölgesindeki enerjinin tüketim merkezlerine ulaşmasının gittikçe artan önemi, büyük güçlerin bölgedeki egemenlik mücadelesini artırmıştır. Özellikle ABD ve AB "Daha Geniş Karadeniz-*Wider Black Sea*" gibi yeni kavramları ortaya atarak bölgede etkisini artırmak istemiştir. Enerjinin küresel boyuttaki önemi, Karadeniz Bölgesi'ni enerji perspektifi açısından değerini artırmıştır. Çünkü bölge enerji ulaşım hatlarının tam üzerinde yani, bir nevi dünyanın enerji kalpgahı üzerindedir. Bu nedenle, enerji, güvenlik bağlamında dikkate alınması gereken bir olgu haline gelmiştir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Güvenlik Riskleri

Karadeniz bölgesinde çok farklı faktörler istikrar ve güvenlik için olumsuz öğeler taşımaktadır. Bunlar politik müdahaleler, azınlık sorunları, yayılmacı politikalar, sınır sorunları, ambargolar, işgal, terörist saldırılar, sabotaj, teknik arızalar, yetersiz yatırımlar; ekonomik problemler; zayıf pazarlar, kazalar ve doğal felaketler olarak sayılabilir (Pamir, 2007b:246). Diğer yandan Karadeniz Bölgesi post-modern dünyanın yarattığı, mikro-milliyetçilik; etnik, dinsel ve mezhepse çatışmalar, yasa dışı göçler, zayıf devletler, vekil savaşları gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Uzun süreli çatışmalar; çeşitli ayrılıkçı hareketler; zayıf devletlerin tanınması; petrol ve doğal gaz boru hatlarının güvenliği; organize suçlar; silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı; ekolojik riskler; çevresel bozulmalar ve ekonomik az gelişmişlik de (Çelikpala, 2010:290) bölgede dikkati çeken problemlerdir. Bölgedeki bu risk ve sorunlar; devletler arasında işbirliğini geliştirilmesini zorlaştırmakta; uluslararası enerji yatırımların başka bölgelere kaydırılmasına sebep olmaktadır. Küresel rekabetin şekillendirdiği bölgesel rekabet, iş birliği için bölge içi mekanizmalar yerine farklı beklentiler ve çatışan çıkarlar biçimde sonuçlanmaktadır (Çelikpala 290; Aydın 2009 ve Glebov 2009'dan). 1990'larda Karadeniz civarındaki gelişmeleri Batılı devletleri etkileyince, bölgeye yönelik akademik çalışmalarda artmıştır. Geniş Karadeniz Bölgesi için 'Bermuda Şeytan Üçgeni' şeklinde tanımlayan akademisyenlerde mevcuttur (Oktay, 2006:152).

Karadeniz bölgesinde iş birliğini azaltmaya yönelik diğer faktörlerden bir diğeri küreselleşme ile hızlanan ve bu bağlamda post-modern dünyanın mikro milliyetçilik akımların yaratmış olduğu hassasiyettir. Örneğin, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ sorunu, Türkiye'nin güvenliğini çok yakından ilgilendirmektedir. Ermenistan'ın yirmi yılı aşkın bir süredir Azerbaycan toprağı olan Yukarı Karabağ'ı işgali; Karadeniz Bölgesi'ndeki işbirliği imkânlarını azaltan, istikrarsızlığı artıran, enerji projelerini geciktiren ve Kafkaslar Bölgesi'ne küresel güçlerin müdahale olanağı sağlayan bir faktör olmuştur.

Karadeniz bölgesinde risk unsuru taşıyan unsurlardan biri de, Sovyetler Birliği sonrası oluşan/ayrılan devletlerdeki azınlık/ayrılıkçı sorunlardır. Oluşan devletler içinde farklı etnik unsurların bir arada olması referandumlar ve küçük azınlıkların tanınmalarını gündeme getirmiştir. 'Böl-yönet' politikası Karadeniz Bölgesi'nde etkin bir politik uygulama aracı olmuştur. 17 Eylül 2006 tarihinde Moldova'nın ayrılıkçı bölgesi Dniyester'de Rusya'nın desteği ile yapılan referandumda; halkın bağımsızlık istemesi ve RF'a katılmak istemesine, başlangıçta Batı'nın desteği ile oldukça olumsuz yaklaşan Moldovya, Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan krizinden sonra Moskova ile daha ılımlı ilişki içine girmeyi tercih etmiştir. 11 Kasım 2006 tarihinde, Rusya'nın desteğiyle Güney Osetya'da da Dniyester'dekine benzer bir referandum gerçekleştirilmiştir. Referandum sonuçları o tarihte Dniyester ve Güney Osetya'nın statüsünde değişiklikler yapmasa da, azınlıkların Moldova ve Gürcistan ile pazarlıklarda bir koz olarak kullanılmıştır.

Moskova'dan ayrılmak isteyen Çeçenistan'ın durumu, Kırım yarımadasındaki etnik sorunlar (Stalin döneminde zorla göç ettirilen Kırım Tatarlarının vatanlarına dönen sorunlar dahil) dondurulmuş diğer krizlerdir. Yine, Rusya'nın Güney Osetya ile Abhazya'da askerî ve deniz üsleri açma planları; Moskova'nın Kırım'da deniz üssü bulundurması; Romanya ve Macaristan arasındaki sınır ve etnik azınlık problemleri; Romanya'nın Moldova'ya yönelik, Polonya'nın ise Ukrayna'ya (geçmişte uzun süre Ukrayna topraklarının bir kısmı, Lehistan yani bu günkü Polonya toprakları arasındaydı) yayılcı politikaları ABD'nin Kırım'da daha sonra askerî üsse dönüştürülebilecek temsilcilik açacak olması (Kamalov, 2009: 17-19) bölgedeki önemli istikrarsızlık unsurlarıdır. Yeni ortaya çıkan problemlerle birlikte dondurulmuş krizler bölgeyi potansiyel çatışma alanına dönüştürebilecektir.

Karadeniz'deki donanmasının paylaşılması, donanmanın konuşlandığı Ukrayna'ya ait olan Sivastopol limanının kullanılması ve nükleer silahların taşınması iki ülke arasında büyük krizlere neden olmuştur. Limanın 20 yıllığına RF'ye kiralanması, donanmanın %82'ye %18 oranında RF lehinde paylaşılmasıyla geçici olarak aşılacak problemler diğerlerinin habercisi olmuştur (Erkek, 2006:99-100). 2003 yılında Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı'nı kontrol eden Tuzla Adası üzerinde RF'nin hak iddia etmesi sonucunda Ukrayna ile RF arasında yeni bir kriz doğmuştur. Ukrayna, Rusya ile Ukrayna arasında SSCB dönemindeki sınırların geçerliliğini savunurken, Rusya Kerç Boğazı'nın ortak kullanımda olduğunu ileri sürmektedir. Rusya için Tuzla Adası'ndan ziyade, Kerç Boğazı'nın ortak kullanımda olması önemlidir. Zira boğaz ortak kullanımda olduğu takdirde, Rusya da boğazdan askerî gemilerin geçişi konusunda karar alma hakkına sahip olacaktır (Kamalov, 2009: 19). RF tarafından yapay olarak çıkarılan bu sorun da, aynı yıl içerisinde iki ülke arasında yapılan bir anlaşma ile RF

lehinde geçici olarak çözülsede, gelecekte Kırım Adası'nın statüsü ile ilgili RF'nin yapabileceği diğer girişimlerin bir işaretidir (Alkan, 2006:88-89).

BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın vetosuna rağmen, 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi ise, Karadeniz bölgesini doğrudan etkilemiş ve Ağustos 2009'da Rusya, Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır. Böylece renkli devrim ve referandumlarla başlayan süreç, Karadeniz bölgesinin daha fazla karmaşık hale gelmesi getirmiştir (Kamalov, 2009:17). Her bir iktidar değişikliğine karşı, rakip devletlerin yeniden iktidar değiştirme çabaları, kısmen yatırımcıları bölgeden uzaklaştırmakta, müşterek yatırımları azaltmakta ve alternatif enerji kaynak arayışını hızlandırmaktadır.

Karadeniz bölgesi, sınır problemlerinden kaynaklanan benzer sorunlara da sahne olmaktadır. Ayrıca, Ukrayna ile Romanya arasında da sınır sorunu mevcuttur.³ SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte, Romanya petrol ve diğer yer altı kaynaklarının olduğu adaya talep olmuş ve konuyu BM mahkemesine götürmüştür. Şubat 2009'da BM Mahkemesi, Romanya'nın talebini reddetmesine rağmen, Romanya ada ile ilgili iddialarından vazgeçmemektedir. Ukrayna'nın iki komşusuyla sınır sorunları yaşaması, sadece Ukrayna'nın söz konusu ülkelerle ilişkilerini değil, bütün bölge ülkeleri arasında özellikle ticarî ilişkilerin gelişmesini de olumsuz etkilemektedir (Kamalov, 2009: 19)

Karadeniz bölgesinin enerji yönünden güvensiz ve istikrarsız olmasının önündeki açmazlardan birisi, RF'nin merkantilist bir jeoenerji politikası uygulayarak enerji dağıtımında hâkim bir güç olma isteğidir. Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan küçük devletleri, güç ve korku yöntemleri sindirmekte veya iktidarları politik manevralarla değiştirme gayretleri, enerji arz istikrarı açısından bir risk oluşturmaktadır. Ocak 2006'da doğal gaz dağıtımını durdurarak Ukrayna'yı tehdit etmiş, bu hareket RF'den doğal gaz alan Avrupa devletlerini ürkütmüş ve onları alternatif enerji kaynakları arayışına itmıştır.

Küresel Güçlerin Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Politikaları

ABD

SSCB'nin yıkılmasından sonra ABD "yeni Roma" adı altında hegemonyasını dünya çapında inşa etmeye çalışmıştır. Küresel hegemonyasını sürdürmek için, ilgi sahasına giren bölgedeki ülke yönetimlerini, savunduğu dünya görüşü doğrultusunda dönüştürme çabalarına girmiştir. Bu bağlamda, Balkanlar, Orta Doğu ve Merkezi Asya'yı kontrol edebileceği ve Kafkasya ve Hazar bölgelerinde etkili bir aktör olabilmesine yardımcı olacağı düşünül-

³ Romanya, Ukrayna'ya ait Yılan Adası'nın Romanya'ya devredilmesini istemektedir. 1787-1792 savaşları sonunda ada, Türkler' den Rusların eline geçmiştir. Rusya'nın Kırım Savaşı'nı (1853-1856) kaybetmesinden sonra ise adaya Romenler hâkim olmuştur. II. Dünya Savaşında Ruslar tekrar adayı ele geçirmiştir.

müştür. ABD, ayrıca, 1990 sonrası Karadeniz Bölgesi'nde ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel olarak yaşanan büyük değişim sürecinden yararlanmak istemiştir. Bu bağlamda, ABD'nin Doğu Avrupa'dan başlayan bir hat ile Karadeniz, Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini kontrol ederek Mackinder'in kalpgahını yeniden canlandırmak istediği (Tellal, 2011:193) ileri sürülmüştür.

ABD, SSCB'nin yıkılması ile bölgede oluşan güç boşluğunu; NATO'nun doğuya doğru genişlemesini gerçekleştirmek, diğer kıyıdaş ülkeleri siyasi ve ekonomik olarak etkilemek, Bulgaristan ve Romanya'da askeri üsler tesis etmek, Rusya'yı ekonomik yardım ve demokratik söylemlerle baskı altına almak ve Montrö Boğazlar Sözleşmesini değiştirerek Karadeniz'de fiilen kuvvet bulundurmak sureti ile gerçekleştirmek istemiştir.

ABD'nin bölgeye yaklaşımı üç temel esas üzerinde kurulmak istenmiştir. Bunlar demokrasi; piyasa reformu, enerji, ticaret; ve güvenliktir (Çelikpala, 292). Demokrasi söyleminin hedefi bölgede batı tarzı bir siyasi yapının oluşturulması ve seçim yolu ile iktidar değişiminin gerçekleştirilmesidir. Bölgede demokrasiyi genişletmek amacı ile ülkelerde gerektiğinde kamuoyu oluşturulmuş ve maddi destekler sağlanmıştır. Ukrayna ve Gürcistan'da renkli devrimler olarak bilinen iktidar değişiklikleri bu gelişmenin sonucunda yaşanmıştır. Böylece kendisine daha yakın güçlerin iktidara gelmesi sağlanarak, bölgedeki etkinliğini artırmıştır. ABD aynı metodu Karadeniz'in diğer ülkeleri ve eski Sovyet coğrafyasının farklı bölgelerinde de denemeye çalışsa da, bu çabalarının ters sonuç vermesi ve kanlı olaylara yol açmasıyla birlikte şimdilik bu politikasından vazgeçmiş bulunmaktadır (Kamalov, 2009: 15).

ABD, küresel enerji politikasının bir parçası olarak, Karadeniz bölgesi ile ilgilenmektedir. Amacı, enerji konusu ile serbest ticaretin genişletilmesini sağlamaktır. Böylece; gaz ve petrol boru hatlarının sayısını artırmak, bölgedeki ticaret ve ekonomik kalkınmayı artırmak; ulaşımı ve iletişim altyapısını geliştirmek, turizmi teşvik, gümrük iş birliğini ve çevre korumasını sağlamaktır. (Larrabee 2009, 302). ABD'nin küresel enerji politikası; mümkün olduğunca kendi kaynaklarını tüketmemesi, kaynak ve bölge çeşitliğinin sağlanarak tek bir bölgeye ve kaynağa bağlı olmaması, enerji ulaşımının kesinti tehdidi altında olmaması ve bununla ilintili olarak hiçbir küresel gücün kendisine karşı bir enerji jeopolitiği oluşturmaması esasına dayanmaktadır (Demir, 2012). ABD sahip olduğu enerji rezervlerinden daha fazlasını tüketmekte (dünyanın enerji tüketiminin % 25'i⁴) bu farkın büyük çoğunluğunu Orta Doğu ve Hazar-Avrasya bölgesinden karşılamaktadır. Enerji yönünden dışa bağımlılığı ABD'yi dış faktörlere karşı hassas duruma düşürmektedir. Bu nedenle enerjinin güvenli ve kesintisiz ithali çok önem-

⁴ ABD'nin enerji tüketimi dünyanın enerji tüketiminin % 25'ine gelmektedir. Bu oran ham petrolde % 25, doğal gazda ise % 45'e denk gelmektedir. Yine tüm dünyada petrolün % 57'si ABD tarafından ithal edilmektedir.

lidir. ABD'nin enerjideki yabancı kaynaklara bağlılığı, dünyada dağınık ve sınırlı miktarda hâlde bulunan fosil yataklarının kontrolünü öne çıkarmakta bu da gittikçe artan bir mücadeleye neden olmaktadır (Pamir, 2007b:246). ABD'nin Karadeniz'le ilgilenmesinde, istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynaklarına sahip olan Karadeniz Bölgesini kontrol etmek ve büyük ABD şirketlerinin ekonomik çıkarlarını korumaktır. Ayrıca, dünya piyasalarındaki enerji fiyatlarının kontrol altında tutulabilmesi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'ne alternatif bir kaynak olması, RF'nin enerji piyasalarındaki tekelinin kırılması gibi sebeplerle ABD, Karadeniz'deki enerji nakil trafiğiyle çok yakından ilgilidir (Özarslan, 152; Alkan, 91-92; Kanbolat, 2007: 80; Oğan, 2012'den). Hazar havzası enerji kapasitesinin öneminin gittikçe artması üzerine, RF'nin bölgedeki enerji yatakları ve taşıma hatları üzerindeki gücünü ve etkisini azaltıcı politika izlemiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattının RF kontrolünün dışında inşa edilmesi bu politikalarının bir sonucudur. Özetle, ABD açısından bakıldığında, enerji sorunu güvenlik ile iç içedir ve dolayısıyla bu transatlantik ittifak sisteminin Avrupa ayağının güvenliği için temeldir. Buradaki esas düşünce Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaktır (Çelikpala, 292).

Diğer yandan ABD'nin, RF ile girdiği enerji bağlamında nüfuz mücadelesi bazen işbirliği de yapmıştır. Kazakistan'ın dev Tengiz sahasında üretilen petrolün, yeni bir boru hattı ile (Caspian Pipeline Consortium), RF topraklarından geçerek Novoroski terminalinden Karadeniz'e çıkması -ki bu yatırımın tüm finansmanı, başta ABD'li Chevron olmak üzere batılı şirketlerce karşılanması (Pamir, 2007a:3) bu işbirliğinin örneğidir.

Güvenlik ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımının başka bir türüdür. Burada vurgu terör, organize suçlar ve kitle imha silahların kaçakçılığı ile mücadele üzerinde olmaktadır. (Larrabee, 2009: 302). Bu amaçla ittifaklık bağlantıları dışında ABD bölgesel aktörlerle ikili güvenlik bağları geliştirmiştir. Bölgede transatlantik ittifakının etkisi genişletilmiştir. Karadeniz bölgesi NATO için özel bir önem kazanmış ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesini sağlamıştır (Larrabee, 2008: 277-292). ABD de Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine destek sağlamıştır. Diğer yandan, Karadeniz Bölgesi'nde etkili olabilmek amacı ile transatlantik yaklaşım benimsenmiştir. AB ile birlikte 'daha geniş Karadeniz' konsepti çerçevesinde bölgede hâkim olmak istemiştir. Çünkü ABD ve AB'nin bölgeye yönelik politikaları paralellik arz etmektedir. Bu kapsamda, Bulgaristan'ın NATO ve AB üyelikleri, Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimlerin desteklenmesi, bu iki ülkenin NATO'ya alınma girişimleri, Karadeniz'de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hilafına kuvvet bulundurma istekleri ve ortak enerji politikaları oluşturmaları bu işbirliğinin en temel unsurlarıdır.

ABD bölgeye güvenlik yaklaşımının bir gereği olarak Karadeniz'de kalıcı olarak konuşlanmaktadır. Bu amaçla Romanya ve Bulgaristan'da askeri üs kurmuştur. Bu üs edinme faaliyeti, bir yandan Ortadoğu'ya yönelik bir

stratejinin parçasıyken diğer yandan da Kafkasya ve Orta Asya coğrafyalarını ilgilendiren bir hamle niteliğindedir. Bahsi geçen coğrafyalara yönelik operasyonlarda gerekli olan ikmal ve ulaşım gibi askeri gerekçeler açısından konuşlanma büyük bir avantaj yaratmaktadır (Özarıslan, 153; Oğan, 2008'den). Diğer yandan, 11 Eylül sonrası giriştiği, terörle mücadele ve zayıf devletlerle yönelik askeri harekâtında Orta Asya'da bulunan ABD askeri varlığı için havadan lojistik ikmal ve tahliye için gerekli emniyetli bölge ve uçuş koridoru ihtiyacını Karadeniz üzerinden sağlamaktadır (Kanpolat, 2006:27). Ayrıca, ABD'nin olası bir İran harekâtı ve Avrupa-Atlantik dünyası dışında kalan Beyaz Rusya ile Rusya Federasyonu'nun askeri hareketlerini kontrol altında tutmak için, Karadeniz'i "askeri üs, radar istasyonları ve casus uçakları ile izleme merkezi" olarak değerlendirmek istemesi de (Kanbolat, 2006:28) birer etken olmuştur.

Diğer yandan, NATO'nun akıllı savunma istemi, füze savunma sistemine dayanmaktadır. Açıkça ifade edilmemiş olmasına karşın, akıllı savunma istemi RF, İran, Çin ve Kuzey Kore füzelerine karşı bir koruma sağlama amaçlıdır. Karadeniz Bölgesi, konum olarak NATO füze savunma sistemini içinde yere almaktadır. Hem tehdit olarak görülen ülkeler (Rusya, İran) ve hem de sistemin kurulmasının öngöröldüğü ülkeler (Türkiye, Romanya) Karadeniz Bölgesi içinde veya yakın ilgi sahasındadır. Bu bağlamda, ABD, NATO'nun akıllı savunma istemi vasıtası ile Karadeniz bölgesini kullanmak istemektedir.

Benzer şekilde, ABD enerji, askeri güvenlik, terörizm ve silah, uyuşturu ve insan kaçakçılığı gibi konularda Amerikan çıkarlarını korumak ve etkinliğini arttırmak üzere Karadeniz Bölgesi ile ilgili olarak geniş kapsamlı politikalara ihtiyaç hissetmiştir. NATO ve AB'nin Doğu Avrupa'daki genişlemesi, eski Doğu Bloku devletlerini ABD eksenine iyice yakınlaştırmıştır ABD, bölgeye uzak olması sebebiyle yasadığı dezavantajı, Doğu Avrupa devletleri aracılığıyla ortadan kaldırmayı hedeflemiştir (Özarıslan, 2012:152).

Amerika'nın bölgede etkin bir aktör olarak sahneye çıkması, bölgedeki küçük devletleri daha bağımsız bir politika izlemeye sevk ederken ABD ile iş birliği heveslerini artırmıştır. 2001 yılındaki terör saldırısından sonra, ABD enerji güvenliği başta olmak üzere bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelik Karadeniz'de "Daha Geniş Karadeniz-*Wider Black Sea*", Orta Doğu'da ise "Büyük Orta Doğu-*Greater Middle East*" adı ile yeni politikalar uygulamaya koymuştur (Çelikkpala, 292).

Ancak Ağustos 2008 Rusya ve Gürcistan arasındaki savaş, ABD'nin güvenilirliğine oldukça zarar vermiştir. Çünkü RF'nin Gürcistan saldırısına ABD küresel gücüne uygun bir yanıt verememiştir. Bu da ABD'nin bölgede güvenlik garantörü olarak konumunun sorgulanmasına yol açmıştır. Rusya'nın bölgedeki saldırgan tutumu, NATO'nun genişlemeye ilişkin planlarını da rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu durum ABD'nin bölgedeki acil bir

güvenlik endişesinin bulunmadığı (Çelikpala, 292) ayrıca, küresel aktör olarak gücünün zayıfladığı şeklinde algılanmıştır.

Sonuç olarak, Amerika Birleşik Devletleri küresel süper güç olarak, daha geniş Karadeniz için jeopolitik, güvenlik, ekonomik bağlantı ve insani konular yoluyla kendi çıkarlarını tanımlamaktadır. ABD; NATO, AB, GUAM⁵, BDT ve içindeki istikrarsızlıklar; Batı yanlısı petrol ve gaz projeler ve Güney Osetya'daki son askerî krizi kullanarak bölgedeki çıkarlarını korumaktadır (Glebov, 2009:362).

AB

AB; Karadeniz'e özellikle artan genişleme süreci ile birlikte ilgi duymaya başlamıştır. Bunu "Daha Geniş Karadeniz" ve AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)- *EU Common Security and Defense Policy-(CSDP)* konseptleri çerçevesinde Komşuluk politikası-*Neighbour Policy-(NEP)* vasıtası gerçekleştirmek istemektedir. Özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye girmesiyle Karadeniz'e kadar genişlemesi ve enerji arzı yönünden özellikle RF'ye gittikçe artan bağılılık bölgeye olan ilgiyi artırmaktadır.

AB'nin Karadeniz'e yönelik ilgisinin arkasında, SSCB'nin yıkılmasından sonra meydana gelen güç boşluğunu doldurmak ve enerji ihtiyacını bölgeden kesintisiz sağlamaktır.

AB; doğruya doğru genişlemek, Romanya ve Bulgaristan AB üyesi yapmak, diğer kıyıdaş ülkeleri 'komşuluk politikası' çerçevesinde siyasi ve ekonomik olarak etkilemek; RF'yi ekonomik yardım ve demokratik söylemlerle baskı altına almak ve 'geniş Karadeniz' konsepti ile Karadeniz'e yerleşmek istemiştir.

AB'nin bölge ile olan ilişkilerinde geliştirdiği projeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu projelerin en önemlileri Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA), Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) ve SYNERGY'dir. Enerji temini bakımından, ürettiğinden çok daha fazlasını tüketen AB ülkeleri, enerjinin kesintisiz aktarımına ve bu nedenle üreten ve tüketim yerlerine ulaştıran coğrafyaların güvenliklerine ve istikrarına büyük önem vermektedirler (Aydın, 2006). İlişkileri geliştirmek üzere, 11 Nisan 2007'de Karadeniz' ilişkin yeni bir SİNERJİ politikasını uygulamaya koymuştur (Glebov, 2009:357). ABD'nin bölge ile ilgili geliştirdiği stratejilerin başında bölgedeki demokratik rejimlerin ve değişimlerin hızlandırılması yolu ile özelde ABD'nin genelde Batı'nın çıkarlarına zarar vermeyecek devlet yapılarının oluşmasını sağlamak gelmektedir. Bu kapsamda ABD ve AB'nin demokratik destek programları uyumlu hale getirilmiş, serbest piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte demokratik kurumsallaşmaya önem verilmiştir.(Yılmaz, 2007:5).

Gerek Avrupa'nın gerekse ABD'nin, 21. yüzyıldaki petrol ve gaz gereksinimini karşılamada, kaynak çeşitliliği ve dolayısı ile fiyat rekabeti ve ener-

⁵ Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova ülkelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

ji güvenliği açısından Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz kaynakları yaşamsal önem taşımaktadır (Ediger, 38). Enerji arz güvenliği, Hazar havzası ve Orta Doğu'nun kuzey bölümünden sağlanan petrol ve doğal gazın Avrupa'ya arzı üzerinde odaklanmış olduğu görülmektedir. Ukrayna üzerinden Avrupa'ya giden Rus gazının birkaç kez kesintiye uğraması, ister politik isterse ticari nedenlerden kaynaklansın, Avrupa'nın enerji arz güvenliği konusundaki hassasiyetlerini artırmış, kaynak çeşitliliği ile farklı ulaşım hatları gündeme gelmiştir.(Ediger, 39)

AB Avrupa'nın Hazar ve Kafkaslar bölgesine yönelik enerji politikası, ABD'nin aksine, Rusya ile iş birliği yaklaşımına dayanmaktadır. AB ve Rusya'da daha istikrarlı bir geniş Karadeniz bölgesinin her iki tarafın çıkarlarına uygun olduğu konusunda hem fikirdir (Çelikpala,295; Glebov, 357-9'dan). Ancak, AB'nin RF ile ortaklığa dayalı enerji güvenliği politikası olan kaynak çeşitliliğini sağlamak, alternatif enerji nakil hatlarını geliştirmek ve enerji kaynak bölgesinin istikrarını sağlama noktasında, gerektiğinde RF'den farklı politikalar izleme seçeneğini elde tutmaktadır. Burada hassas nokta, atılacak adımların transatlantik güvenliğinin Avrupa ayağının ne derece riske atacağıdır.

AB'nin Karadeniz'de egemen olmak için sert politikalar yerine barışçıl bir yaklaşım yeğlemesinin bir nedeni de, geçmişte olduğu gibi sert (*hard*) politikalar uygulayabilecek askeri ve diğer sert güç unsurlarına sahip olmayışıdır.

Rusya Federasyonu

1990'lara kadar, yaklaşık bir yüzyıl, Karadeniz bölgesinde tek başına etkin olan Rusya, SSCB'nin yıkılması ile bu hâkimiyet kaybolmuş, Karadeniz'de üç yeni devletin ortaya çıkması (Ukrayna, Gürcistan ve kısmen Moldova) ile kıyıdaş bir ülke durumuna gelmiştir. Transatlantik blokun Karadeniz bölgesinde askeri, ekonomik ve diplomatik kanallarla etkin olmaya başlaması ile, Moskova'nın bölgedeki etkinliği önemli oranda azalmıştır.

1990'lardan günümüze kadar RF'nin Karadeniz Bölgesi'nde izlediği siyaset, iç politikadaki gelişmelerden, 'yakın çevre'- '*near abroad*', ulusal güvenlik ve askeri konseptler den etkilenmiştir.

Amerika'nın tek kutuplu "hegemonyası" sürecinde RF'nin iç ve dış politikalarına damgasını vuran etkenlerden bir de "kimlik bunalımı" olmuştur. 1990'lar hem içeride hem de dışarıda RF'nin "Batılı" mı yoksa "Doğulu" mu olduğu tartışmalarıyla geçmiştir (Tellal 2011; Baranovsky, 2000: 443-458'den). Bu bağlamda ilk dönemde Rusya, Batı tarzı (Atlantikçi) iktisadi, siyasi ve kültürel politikalar izlemiş, bunun neticesinde Rusya ekonomisi önemli gerilemiş ve Ruslarda önemli oranda fakirleşmişlerdir. Rusya ekonomisi liberalleşmiş, ancak oligark denilen bir kısım güçler ülke siyasi ve ekonomisi üzerinde etkin olmuşlardır. 1990'ların ortalarından itibaren izlenen politikalar sorgulanmaya başlanmış, Batıcılık/Atlantikçilik yerini, 'Avrasyacılık' ideolojisi almıştır. Avrasyacılık jeopolitik açıdan ABD hege-

monyasına karşı bir platform olarak algılanmıştır. Bu akım, eski Rus geleneklerinde olan kuvvetli merkezi otoriteyi ve Rus birliğini esas almaktadır. Putin'le birlikte iki akımın "sentezinin" sağlandığı söylenebilir.

RF'nin güvenlik ve tehdit algısında başat etken, SSCB'nin akıbetine uğrama korkusu, yani dağılma riskidir. İstikrarsızlığa müsait bir sosyokültürel yapı, "dağılma korkusu"nu besleyen en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, sınırların ve ülke bütünlüğünün korunması, birincil öncelikli meseledir ve bu durum, RF'nin geleceği açısından "olmazsa olmaz" bir nitelik taşımaktadır (Dağı, 2002:174). RF, 1993'te ilan ettiği "yakın çevre" (*Blijniy zarubejnyye, near abroad*) politikasıyla, eski Sovyet coğrafyasını ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı ilan etmiş ve bu, RF'nin "Monroe Doktrini" olarak adlandırılmıştır (Tellal 2011:206). "Yakın çevre" politikası; Sovyetlerin coğrafyasına sahiplik, diğer güçlerin bu bölgeye girişinin engellenmesi ve AGİK inisiyatifine katılım şeklinde özetlenebilir. Bu politika ile Rusya, Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerindeki kontrolünü arttırmaya yönelmiş ve hem askeri varlığının bölgede devamını, hem de bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasını sağlamıştır (İsmailov, 2011: 4). Dolayısı ile 'yakın çevre' politikası, Rusya'nın, Karadeniz üzerinde tekrar egemen olmanın bir yöntemi olmuştur.

"Avrasyacılık" akımı, RF'nin "yakın çevre politikasının" yeni uygulama aracı olmuştur. BDT ülkelerinin RF ile olan ilişkilerini kuvvetlendirmede yeni 'ideoloji' olarak da adlandırılabilir. RF'nin "Avrasyacılık" politikası çerçevesinde BDT üyeleriyle sürdürmeye çalıştığı ilişki Rus emperyalizminin yeniden canlanması" biçiminde yorumlara da yol açmıştır (Tellal, 207; Simmes, 1994: 77'den). Avrasyacılar realist yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, ideal devletin "ulus devlet" değil, imparatorluk" olduğunu savunmaktadırlar

Rusya'nın dış politikası, 'Dış Politika Konsepti', 'Ulusal Güvenlik Konsepti' ve 'Askeri Doktrin' olmak üzere üç temel belge üzerinden yürütülmektedir.⁶

10 Temmuz 2000'de açıklanan "Dış Politika Doktrini (Haas, 2009:2-5)" 12 Mayıs 2008'de tekrar güncellenmiştir. Yeni konsept; dış ilişkilerde güçlü bir Rusya'nın varlığını, Batı güvenlik modelinden farklı bölgesel bir güvenlik modelini, NATO'nun daha fazla doğuya genişlememesini, ve Amerika savunma kalkanına karşı olmayı esas almaktadır. Yine konsept ağırlıkla, Rusya-Hindistan-Çin üçlüsünün ilişkilerini derinleştirmesini, Ortak Savunma Anlaşması Örgütü-*Collective Security Treaty Organization (CSTO)* ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun *nün-Commonwealth of Independent States (CIS)*, BDT önemini vurgulamakta, Şangay İşbirliği Örgütü'nün-

⁶ Rusya'nın yeni güvenlik konseptinin değerlendirilmesine, http://www.eesc.lt/public_files/file_1251361044.pdfden ulaşılabilir.

Shanghai Cooperation Organization (SCO) Asya-Pasifik bölgesi için gerekliliğini belirtmektedir. Dış Politik Konsept, hem kaynak hem de güvenlik açısından enerji konusuna önem atfetmekte ve güç politikasının önemli bir unsuru olarak görmektedir.

Rusya'nın dış politikasına yön veren Ulusal Güvenlik Konsepti (Shröder, 2009:6-11)', 1997'de Yeltsin tarafından onaylanmış, 10 Ocak 2000'de Putin tarafından güncellenmiş, en son olarak 12 May 2009'da Medvedev tarafından tekrar güncellenmiştir. Güvenlik Doktrini'nde günümüz dünyasında güvenliği etkileyen tüm faktörler sıralanmış, bu anlamda neo-realist bir güvenlik yaklaşımını benimsemiştir. Rusya'nın artık büyüyen ekonomisi ile büyük güç olduğu iddia edilmiş, çok kutuplu bir küresel düzenin gerekliliği, NATO'nun artık günümüz gereksinimine yanıt veremediği belirtilmiştir. Güvenlik stratejisinin değiştirilmesinde 2008 Gürcistan krizi etkili olmuştur. Konseptin dış güvenlik ile önemli hususları ABD'nin tek kutuplu ve tek yanlılığa dayanan politika ile; NATO'nun varlığı, ve ulusal güvenliği için tehdit olan potansiyel genişlemesi (Ukrayna ve Gürcistan'ın olası NATO üyeliği kast ediliyor) endişe kaynağı olarak ifade edilmişti. ABD'nin hegemonyasına karşı, çok yönlü bir dış politika izleyeceği, Uzak Asya'da muhtemelen Çin ile işbirliğini kuvvetlendireceği belirtilmiştir. Çok yönlü dış ve güvenlik politikasına; enerjinin dış politikada artan önemine; Kuzey Kutbu'ndaki doğal kaynaklar üzerindeki rekabete ve silahlı kuvvetlerin yeniden yapılandırılmasına özel vurgu yapılmıştır. Yeni strateji, Batı ile Rusya'nın kesinlikle karşıya geleceğini ifade ederken, BDT bölgesini ana ilgi sahasını yapmış ve Rus çıkarlarını korumak için gerekirse güç kullanabileceğini açıkça ortaya koymuştur.⁷

Dış politikasının temel belgelerinden biri de Kasım 1993'te kabul edilen Askeri Doktrin olmuştur. "Karaganov Doktrini" adıyla bilinen bu belgeyle RF'nin nükleer silahlara ilk başvuran ülke olmayacağı ilkesi reddedilirken, RF ve BDT ülkelerinin güvenliğini sağlamak üzere gerektiğinde RF askerlerinin ülke dışında da konuşlanabileceği ilkesi kabul edilmiştir (Tellal, 2011:206). Bu belgede çok kutuplu bir uluslararası sistemin gerekliliğinin altını çizmiştir (Kıbaroğlu, 2000:95-106; 2001: 95). 5 Şubat 2010 tarihinde Medvedev tarafından imzalanan yeni Askeri Doktri'nde iki nokta öne çıkmaktadır. Biri NATO'nun genişlemesi (Tellal, 2011: 205, Trenin, 2009: 299-303'den) (ki burada kastedilen Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelikleridir, RF 2008 Mart'ında Bükreş'teki NATO Zirvesi'nde bu iki devletin üyeliklerinin savaş nedeni olacağını dile getirmiştir); diğeri ise ABD'nin kurmaya çalıştığı Füze Savunma Sistemi'dir (Tellal. 2011:204; Goldman, 2007: 314-320'den).

Bu üç belge değerlendirildiğinde; Rusya yakın çevresinde daha doğrusu BDT coğrafyasında geçmişten gelen stratejik çıkarlarını ve kazanımlarını

⁷ Rusya'nın yeni güvenlik konseptinin değerlendirilmesine, http://www.eesc.lt/public_files/file_1251361044.pdfden ulaşılabilir.

korumak istemekte, yakın çevresine diğer uluslararası güçlerin tesir etmesini kendi bekasına bir tehdit olarak algılamakta ve bunun için gerekli olan siyasi, iktisadi ve askeri bütün tedbirleri almaya çalışmaktadır. Azerbaycan-Ermenistan Savaşını, Gürcistan'daki etnik çatışmaları ve son Rus askeri müdahalesini ve hatta Ukrayna'daki siyasi hesaplaşmaları da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Batılı güçlerin bölgeye olan ilgisi ve izlemiş olduğu nüfuz mücadelesi, Rusya'nın son yıllarda bölgede daha aktif ve dengeleyici karşı politika izlemesine neden olmuştur. ABD ve RF arasında bu yeni stratejik nüfuz savaşını "yumuşak savaş-soft war" olarak tanımlanmıştır (Çelikpala, 288). Soğuk Savaş sonrasında büyük bir jeopolitik kayba uğrayan Rusya; jeopolitik önceliği olan Karadeniz'de etkinliğini sürdürebilmek için, yakın çevre içindeki ülkelerdeki sorunları destekleyerek, bir başka deyişle "dondurulmuş istikrarsızlık" ortamı yaratarak ve bundan yararlanarak, bölgeyi kontrol altında tutmaya çalışmaktadır (Koçer, 2007:201).

Rusya, enerji diplomasisi yolu ile Avrupa ve Güney Kafkasya jeopolitiğinde yeni dengeler oluşturma gayreti içerisinde (İsmailov, 2011: 3). RF içinde bulunduğu ekonomik yapıyı düzelttiği ölçüde, "yakın çevre" deki çıkarlarını koruma eğilimi artacak, ekonomik ve siyasi yolları kullanarak, bir şekilde, bağımsızlığını kazanmış devletleri kendisine bağımlı hale getirmeye çaba gösterecektir. Rusya'nın hâlihazırdaki enerji politikalarını sürdürmesi de bir anlamda Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynakları konusunda, ister üretim aşamasında, isterse de nakil ve boru hatları anlamında söz sahibi olmasına bağlıdır (Elma, 141-142).

RF'nin Karadeniz bölgesine ait tutumu oldukça karmaşık bir yapı arz etmektedir. Sovyetler Birliği (SB) dönemindeki gibi Karadeniz'de egemenlik kurmak isteyen sertlik yanlıları ile daha yumuşak bir politika izleyenler arasındaki mücadele RF'nin bölgeye yönelik tutumunu belirlemektedir. Bu bakımdan RF'nin bölgeye ilişkin tutumu, merkantilist veya liberal yaklaşım çerçevesinde izah edilebilir. Merkantilist yaklaşım, RF'nin enerji üretimi ve bunların ulaşımında yitirdiği hegemonyasını yeniden tesis etmek amacı ile sertlik yanlısı bir tutum izleyebileceğine, liberal yaklaşım ise enerji üretim ve nakil hususunda daha iş birlikçi bir tutum takınabileceğine işaret etmektedir (Winrow, 2002:129).

11 Eylül olaylarından sonra, Amerika bölgesel önceliklerinde büyük değişikliğe gitmiştir. Küresel ekonomik krizde Çin ve Hindistan'ın ekonomik güç olarak yükselmelerinden sonra da Kafkaslardaki öncelliğini Orta Asya ile, beraber Pasifik ve Uzak Asya'ya kaymıştır. Batı'nın Kafkasya'yı Rusya'ya terki sonucunda Rusya'nın Kafkasya manevraları artmıştır.

Sonuç olarak, Karadeniz bölgesinde Rusya'nın mevcut çıkarları şöyle tanımlanabilir: Bölgenin önemli aktörlerinden biri olarak konumunu korumak; Rus kontrolü altında olmayan projeler veya aktörlerin ortaya çıkmasını önlemek; herhangi bir anti-Rus askerî koalisyonu önlemek; NA-

TO'nun daha da genişlemesini frenlemek ve ayrımcılık, köktendincilik ve terörizmi bastırmak ve ortadan kaldırmaktır (Çelikplala, 2010:295). Bu amaçlarını gerçekleştirmek için Rusya yumuşak ve sert güç unsurlarının birlikte kullanımını içeren daha kapsamlı ve koordine edilmiş politikaları uygulamaya koymuştur. Bu yönde gittikçe artan otoriter ve askerî eğilimler, bölgenin güvenlik ve istikrarı için bir tehdit oluşturmaktadırlar.

Türkiye

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası, coğrafik konumu, çoklu tarihsel bağlantıları ve stratejik etkisi sayesinde bölgesel liderlik fırsatı ile karşı karşıya gelmiştir. Karadeniz bölgesinde Bölgenin Karadeniz kapsamında, Türk dış politikası esas olarak bölgesel güvenlik mekanizmaları ve girişimleri aracılığıyla barış ve istikrarın korunması ve geliştirilmesini savunmaktadır (Erkek, 2006:63; Altay 2006'dan). Türkiye'nin bu tutumunu yönlendiren unsurların başında Lozan Antlaşması ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi gelmektedir.

Türkiye ayrıca bölgede konumu itibari ile de stratejik öneme sahiptir. ABD'li düşünür ve yazar Zbigniew Brzezinski' (2005:132)'ye göre; Türkiye'nin önemi, Karadeniz Bölgesi'nin ve Balkanlar'ın istikrarının sağlanmasından, Akdeniz'e geçişi kontrol edişinden, Rusya ile Kafkasları dengeleyici rolünden, köktendinciliğe karşı model oluşundan ve NATO'nun güney cephesinde yer alışından kaynaklanmaktadır.

Türkiye SSCB'nin yıkılmasından sonra, bölge ülkeleri arasında işbirliği imkânını yaratmak, dış güçlerin bölgeye müdahalesini en aza indirmek, Montrö'nün devamlılığını sağlamak ve enerji ulaşım merkezi olmak sureti ile oluşan güç boşluğunu doldurmak istemiştir.

Türkiye, SSCB'nin yıkılmasından sonra, bölge ülkeleri arasında işbirliği imkânları yaratmış, KEİ bölge bir girişimin sonucunda gerçekleşmiştir. Ancak her iki devlet arasındaki ilişki tarihsel rekabet niteliğini devam ettirmiş ve bölgede iki eksenin oluşmasına sebep olmuştur. Bir yanda RF, Ermenistan ve Yunanistan bazen İran bağlantılı eksen, diğer yanda ise Türkiye-Ukrayna-Gürcistan-Moldova ve Azerbaycan eksen (Glebov, 353). Ancak bu gruplaşmalar çok sıkı bir şekilde birbirine bağlı olmayıp konjonktüre göre farklılık gösterebilmektedir.

Türkiye'nin enerji güvenliğinin esası; enerji gereksinimini kesintisiz ve güvenli bir şekilde karşılamak, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, doğu-batı arasında bölgenin önde gelen transit terminali olmak şeklinde şekillenmiştir. Bu strateji doğrultusunda girişilen çabalara küresel politik gelişmeler de olumlu yönde destek sağlamıştır (Demir, 2012). Türkiye Karadeniz bölgesindeki ülkelerle "yumuşak güç" temelinde kurduğu ilişkiler ağı, ona enerji güvenliği konusunda önemli avantajlar sağlamıştır.

Hazar ve Kafkaslardaki enerji kaynaklarının dünyaya ulaştırılmasında Karadeniz'in önemi büyüktür. Karadeniz özellikle Avrupa'nın enerji gereksinimini karşılamada stratejik bir bölge niteliğindedir. Karadeniz'in

altından geçen hatlar; Karadeniz limanlarını kullanan petrol ve doğal gaz hatları; İstanbul ve Çanakkale boğazları ve Karadeniz'i çevreleyen ülkelerin topraklarından geçen enerji nakil hatları Karadeniz'in önemini artırmaktadır. Dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık % 3,7'sinin Türk Boğazları yoluyla taşınması nedeniyle enerji güvenliği açısından, Türk Boğazlarının ayrı bir önemi vardır (Türkiye'nin Enerji Stratejisi, 2009:3).

Türkiye öngördüğü enerji politikalarını gerçekleştirmek amacıyla ABD ile iş birliğini bir politik yöntem olarak benimsemiştir. Böylece Kafkaslar ve Hazar bölgesinde RF'yi dengeleyebilecek bir küresel gücün desteğini sağlamak istemiştir. ABD de Sovyetler'in bölgede bıraktığı boşluğu çıkarlarının örtüştüğü devletler ile doldurmak, böylece gereksinim duyduğu enerjiyi güvenilir bir ortak ile kesintisiz sağlamak istemiştir.

Türkiye'nin önündeki en büyük tehdit ise enerjide dışa bağımlı, özellikle RF'ye bağımlı olmasıdır. Toplam fosil yakıt rezervleri açısından RF'nin rezervleri Ukrayna'nın rezervlerinin yaklaşık 7, Türkiye'nin ise 197 katıdır. RF'nin dünya rezervlerinden aldığı pay, doğal gazda % 23,9, kömürde % 18,2, petrolde % 5,6 iken -Ukrayna'nın % 3,9'luk payı hariç- Türkiye dâhil diğer Karadeniz ülkelerinin enerji kaynakları yok denecek kadar azdır (Ediger, 2011). Enerji gereksiniminin büyük kısmını (% 70) ithalat yolu ile karşılamaının sebebi enerji rezervlerinin yetersiz olmasıdır. Türkiye; AB, ABD ve RF arasında yaşanan enerji jeo-politik mücadelesinde enerji arz güvenliğini garantileyen bir yaklaşım sergilemiş, bu bağlamda RF ile Mavi Akım gibi önemli projelerde iş birliği yolunu tercih etmiştir. Türkiye ile RF arasında ilişkilerin düzeyi ne olursa olsun, RF'nin petrolün Türk Boğazları'ndan geçişini bypass edecek yeni petrol boru hatlarının inşasına önem vermekten (Robert, 2006:208) vazgeçmesi zor gözükmemektedir.

Karadeniz Bölge'sindeki İşbirliği Çabaları

Tarihsel bölünmeler ve bölgenin parçalı yapısı nedeni ile bölge ülkeleri arasında, geçmişte işbirliği ve bütünleşme oldukça zor ve geçici nitelikte olmuştur. Soğuk Savaş sonrası özellikle Türkiye'nin çabaları ile birlikte, bölge ülkeleri çeşitli bölgesel işbirliği projeleri içerisinde birlikte çalışma arzusu göstermişlerdir (Aydın, 2005: 61). Türkiye'nin Karadeniz ülkeleri arasında bölgesel işbirliğine yönelik öncü/lider olmasının temelinde; diğer bölge ülkelerinin Soğuk Savaş ve komünist idareden henüz kurtulmaları ve değişim süreçleri içerisinde olmaları, işbirliği geliştirme imkan ve kapasitelerinin olmamaları, Karadeniz dışındaki küresel bir gücün Karadeniz'de inisiyatif almadan önce davranma gibi güdüler rol oynamıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)

İki kutuplu süreçte diğer kıyıdaş ülkelerin SSCB vesayetinde olması, Türkiye'yi farklı bir konumda bulunmasını zorunlu kılmıştı ve bir anlamda

kendisini kuşatılmış hissediyordu. Ayrıca, Karadeniz iki pakt arasında doğal sınır oluşturmaktaydı. Komünist rejimlerin yıkılması ile kıyıdaş ülkelerde yüzünü Batıya çevirmiş rejimler iktidara gelmişti. Batı ülkelerinin oluşturduğu ittifaklara girmek için gayret göstermişlerdir. Diğer yandan, Karadeniz bölgesinin istikrar ve güvenliği için geniş Karadeniz kavramına dâhil ülkelerin, işbirliğine gidilmesinin faydalı olacağı düşünülmekteydi.⁸ Böylece Soğuk Savaş'ın kendi içine çekilme, kapalı ekonomi, yakın komşuları potansiyel tehlike ve düşman görme, sürekli güvenlik kaygısı içinde yaşama (Aşık, 2009: 38) gibi ülkeleri birbirinden uzaklaştıran ortamın sona erdirilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan Soğuk Savaş yıllarında başta SSCB olmak üzere diğer Doğu Bloku ülkelerinde, savunma, ağır sanayi ve uzay teknolojisinde önemli gelişmeler kaydederken, halkın temel gereksinimlerine yönelik yatırım kapasitesi geri oldukça kalmıştı. Dolayısı ile halkın temel gereksinimlerini karşılayabilecek bir ekonomik politika öncelik almıştı. Bunun içinde Batı devletlerinin desteğine ihtiyacı vardı. Bu durum karşısında, Karadeniz'i çevreleyen ülkeler arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesi için ekonomik tabanlı bir işbirliği örgütünün kurulmasının düşünsel alt yapısı hazır idi. Türkiye'nin öncüllüğünde bu düşünceler KEİ vasıtası ile hayata geçirilmiştir.

Bu kapsamda 25 Haziran 1992'de on bir ülkenin⁹ katılımı ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)-*Black Sea Economic Corporation (BSEC)* Antlaşması imzalanmıştır. KEİ sureci, bir dizi bildirinin ardından, 1 Mayıs 1999 tarihinde örgüt niteliğine dönüşmüştür. Bu bildirimlerde ve KEİO Şartı'nda, imzacı devletler bir yandan Birleşmiş Milletler Örgütü (BMO) Şartı'nda, Helsinki Nihai Senedinde ve Paris Şartı'nda yer alan ilkeler ile uluslararası hukukun genel kabul gören ilkelerini ve kurallarını benimsediklerini beyan etmişler; diğer yandan da Karadeniz Havzası'nın barış ve refah alanı haline gelmesini amaçladıklarını ifade etmişlerdir (Özarslan, 2012:141-142). KEİO'nun amaçları arasında, ekonomik işbirliğini geliştirici tedbirlerin aynı sıra, "örgütlü suçlar ve uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı göçle mücadele" gibi oldukça geniş çaplı ve ekonomiden ziyade "güvenlik" öncelikli bir alan yaratılmış olması dikkat çekicidir. (Özarslan, 2012:142).¹⁰

KEİT, birbiriyle ilişkili, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren üç hedef amaçlamaktadır: Çatışmadan ziyade işbirliğini sağlamak, küreselleşmenin yanı sıra bölgeselliği de desteklemek ve Avrupa'da yeni bölünmeleri engellemek (Aydın, 2005: 62). KEİ, AB'ye benzer şekilde hükümetler arası bir

⁸ Türkiye'de Karadeniz'de ekonomik işbirliği sürecinin gerekliliğini ilk defa belirten emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ'dır.(Oktay, 2006:157).

⁹ Bu ülkeler Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna. Sırbistan ve Montenegro 2004'te üye olmuştur.

¹⁰ KEİO bünyesinde, suçla mücadele ve güvenlik alanlarıyla ilgili olarak bir adet anlaşma ve bu anlaşmaya bağlı iki adet ek protokol, üç adet bildiri ve dört adet de açıklama niteliğinde resmi belge kabul edilmiştir.

hüviyette kurulmuş ve AB'nin kurumsal yapısını örnek almıştır. Asıl yetkili organ yılda iki kez toplanan Dışişleri Bakanlar Konseyi'dir.

KEİT'in verimli çalışmasını sağlamak maksadı ile 1994'te daimi bir sekreteryaya, parlamentolar arasındaki işbirliğine yönelik olarak 1993'te Parlamenterler Asamblesi tesis edilmiştir. İşadamlarının KEİT'e olan ilgisini artırmak maksadı ile 1992'de ilgili ülkelerde İşadamları Konseyi kurulmuştur. Yine Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası 1994'te (1999'da operasyonel hale gelmiştir), Karadeniz Üniversiteleri Ağı 1997'de, Karadeniz Çalışmaları için Uluslararası Merkez 1998'de (Atina), İstatiksel Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi koordinasyon Merkezi (Ankara) kurulmuştur (Aydın, 2005: 63).

Diğer taraftan KEİT, proje bazlı çalışmayı tercih etmiş, böylece somut projeler ortaya koyarak bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda İtalya, Türkiye, Ukrayna, RF arasında tesis edilen 3500 km. uzunluğundaki İTUR Denizaltı Fiberoptik Kablo Sistemi Ağustos 1996'da bitirilerek hizmete sokulmuştur. Böylece üye ülkelerin Palermo, İstanbul, Odesa ve Novorossisk üzerinden Avrupa, Kuzey Afrika, Orta ve Uzakdoğu, Kuzey ve Güney Amerika ile doğrudan haberleşme imkânları sağlanmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında deniz altından telekomünikasyon irtibatı kurulmasına yönelik, 500 km.'yi aşan uzunlukta KAFOS Denizaltı Fiberoptik Kablo Sistemi'nin tamamlanarak hizmete sokulmuştur. Bu sayede Karadeniz ülkeleri Türkiye üzerinden Akdeniz, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Orta ve Uzak Doğu ülkeleriyle; Romanya ve Bulgaristan üzerinden ise Balkan ülkeleriyle iletişim kurabilmektedirler (Erkek, 2006:23; Alkan, 2006: 31-32; Aşık, 38).

KEİT, üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkı sağlayarak bölge güvenliğine dolaylı bir katkı sağladığı (Erkek, 2006: 23) gibi, bu platform sayesinde birbirleriyle sorunlu olan ve siyasi diyalogu eksik ya da kopmuş olan ülkeler arasında iletişim imkânı sunmaktadır. Bu kapsamda KEİ sorunların çözülmesi aşamasında güç kullanılması yerine uzlaşmaların yapılması için bir platform oluşturmaktadır (Erkek, 2006:23; Aybak 2001'den). Ancak geçen yirmi yıllık süre içinde nüfuz mücadelesi ve rekabet ile mikro etnik çatışmalar, başka örgütlerle işbirliğine dâhil olma çabalarından dolayı, KEİ'den beklenen gelişme gerçekleşmemiştir.

GUAM

Karadeniz bölgesinde küçük devletler, haklarını büyük güçlere karşı haklarını korumak amacı ile bir araya gelmişlerdir. Bölgesel ve alt girişim olarak tasarlanan GUAM, bölgesel süper güçlerin katılımı olmaksızın ortak çıkarlarını korumayı hedeflemiştir. RF'nin baskılarına karşı koymak için siyasi bir danışma forumu olarak, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından 1997 yılında kurulan GUAM bunlardan en önemlisidir. 1997'de de, bu ülkelerin devlet başkanları Fransa'da, ortak bir bildiri imzalamışlardır. Bu bildiride, bu dört ülkenin işbirliği yapmalarının önemi, Av-

rasya'da işbirliği, TRACECA'nın canlandırılması, toprak bütünlüğü, devletlerin egemenliği, sınırların değişmezliği, işbirliği, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı duyarak daha güvenli ve istikrarlı bir Avrupa'ya katkıda bulunmak niyeti açıklanmıştır.1999 yılında Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM adını alan örgüt, ekonomik alanda üye ülkeler arasında önemli bir işbirliği alanı oluştursa da, Özbekistan'ın 2002 yılında üyeliğini askıya alıp, 2005 yılında ayrılması, üye ülkelerde yaşanan iç siyasi gelişmeler, RF'nin artan baskısı ve örgütün Batı tarafından yeterince desteklenmemesi nedeniyle son zamanlarda işlevini yitirmiştir (Koçer, 2007: 205, 206; Aşık: 39). Ayrıca, 2008'deki kısa süreli Güney Osetya çatışması, GUAM ülkelerinin bağımsız hareket etme imkânını oldukça daraltmıştır. Bu kapsamda örgütün kendi iç dinamiklerinden daha çok ABD'nin desteği ile ayakta durduğu değerlendirilmektedir.(Alkan 2006).

GUAM girişimi, güvenlik kaygıları açısından Türkiye ve Rusya'da farklı iki algıya neden olmuştur. RF'nin güvenlik endişelerini arttıran bu girişim, Türkiye açısından olumlu karşılanmıştır. Çünkü RF'nin bölgedeki gücünü kısmen dengeleyebilecek bir organizasyonun varlığının Türkiye'nin çıkarları ile uyumlu olduğu düşünülmüştür. Türkiye bölgedeki doğal gaz ve petrolün taşınmasındaki bu ülkelerle iş birliğini üçüncü bir güç olmadan yapabileceğine sahip olmuştur.

Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gücü (KARADENİZ GÜCÜ)-BLACKSEAFOR

BLACKSEAFOR Karadeniz'e sahildar olan devletler arasında dostluk, iyi ilişkilerin ve karşılıklı güvenin daha da güçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulan bir deniz gücüdür. 2 Nisan 2001 tarihinde imzalanan "Kuruluş Anlaşması" ile kurulmuştur. BLACKSEAFOR'un barış zamanı görevleri olan; arama ve kurtarma harekâtı, insani yardım harekâtı, mayın karşı tedbirleri, çevre koruma harekâtı, iyi niyet ziyaretleri (BLACKSEAFOR WEB) ve tüm taraflarca kararlaştırılacak diğer görevlerin verilmesi planlanmıştır. Bu görevlerin icrasında yeterliliği sağlamak ve karşılıklı uyumluluğu arttırmak amacıyla en az yılda bir kez çağrı kuvveti olarak aktive edilmektedir. Bu çağrı kuvveti, biri komuta kontrol gemisi olmak üzere, taraflarca tahsis edilecek olan anlaşmayla belirlenmiş tipteki en az 4-6 gemilik bir kuvvetten oluşmaktadır (BLACKSEAFOR WEB).

BLACKSEAFOR faaliyeti herhangi bir devlet veya devletler grubuna karşı oluşturulmuş bir askerî ittifak değildir. BLACKSEAFOR Karadeniz'de kullanılmak amacıyla tesis edilmiş olup, tarafların oydaşma ile alacağı karar uyarınca başka bir yerde de görevlendirilebilir. Alınacak karar doğrultusunda ayrıca BM ve AGİT kapsamındaki harekâtlarda görevlendirilebilir ve görev ve amaçlarına uygun olarak diğer uluslararası faaliyetlere iştirak edebilir (BLACKSEAFOR WEB).

Ancak, 11 Eylül 2001 sonrası değişen tehdit ve güvenlik algılamaları nedeniyle BLACKSEAFOR görev alanlarının genişletilmesine ve günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek duruma getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, terörle mücadele ve Kitle İmha Silahları (KİS)'nin yayılmasının önlenmesi ile ilgili faaliyetlerde kullanılma modalitelerinin belirlenmesi konusunda bir konsensüs oluşturma çalışmaları devam etmektedir (TC Deniz Kuvvetleri WEB, 2012).

BLACKSEAFOR; bölge ülkeleri arasında eşitlik temelinde girişim olmuş, böylece karşılıklı endişe ve kaygıları gidererek kıyıdaş ülkeler arasında güven ortamı ve bölgede istikrar yaratmada önemli katkısı olmuştur. Bölge ülkelerinin kendi aralarında kurduğu bir deniz gücü ile herhangi bir istikrarsızlık unsurunu bertaraf etme niyetini göstererek bölge dışından Karadeniz'e müdahalelerin önüne set çekmiştir. Diğer yandan bölgedeki deniz güçlerinin çok uluslu bir ortamda birleşik eğitim yapma imkânı vermiştir. Böylece Montrö Boğazlar Sözleşmesinin ihlal edebilecek girişimleri durdurmak yönü ile de Karadeniz güvenliğine katkıda bulunmuştur.

KARADENİZ UYUM HAREKÂTI- OPERATION BLACKSEA HARMONY

Türkiye'nin cabalarıyla hayata geçirilen bir diğer oluşum KARADENİZ UYUM HAREKATI (KUH)-OPERATION BLACK SEA HARMONY (OBŞH)'dir. Karadeniz'deki tüm kıyıdaş ülkelerin katılımına açık, ancak 1 Mart 2004 tarihindeki başlangıcından, 2006 yılı sonuna kadar milli nitelik taşımış olan bir deniz harekâtıdır. 2006 yılında RF, 2007 Ukrayna ve 2009 yılında Romanya'nın katılımıyla KUH, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Görevi, Karadeniz'de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasa dışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe duyulan ticaret gemilerini tespit etmek ve izlemek olan KUH, NATO'nun Akdeniz'de devam eden "ETKİN ÇABA HAREKATI"-*"OPERATION ACTIVE ENDEAVOUR- OAE"* nın maksat ve hedefleri ile tamamen uyumludur ve anılan NATO Harekâtı ile bilgi paylaşımına dayanan işbirliği içindedir. Türkiye'nin öncülüğünde yapılan bu bölgesel girişimler sayesinde kıyıdaş ülkeler arasında tesis edilen işbirliği, bölgede istikrarı sağlayan temel yapılar olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararları çerçevesinde yürütülen KUH uygulaması kapsamında, inlerce temas gerçekleştirilmiş ve bu temasların tamamına yakını teşhis edilmiştir. Şüpheli gemiler ve teşhis edilen temaslar, NATO Deniz Komuta-Kontrol-Bilgi Sistemi ile NATO devletlerine ve ilgili makamlara bildirilmektedir. Bu harekât aracılığıyla yasadışı faaliyetlerin caydırılması, deniz ticaretinin daha güvenli bir hale gelmesi, İstanbul Boğazı'nın daha güvenli bir konuma ulaşması, akaryakıt kaçakçılığı faaliyetlerinin azalması gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Özarlan. 2012:147).

KARADENİZ GÜCÜ ve KUH'un her ikisi de Karadeniz'de deniz ticaret güvenliğine, katılımcı ülkelerin farklı çıkar ve beklentilerini örtüştürmeye

çalışarak bölgenin istikrarlı hale gelmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu girişimler, bölgeye dışarıdan yapılmak istenen müdahalelere engel olmuş olsa da, istenen ivme henüz yakalanmış değildir (Aşık, 2010:39-40).

Karadeniz’de Güven ve Güven Arttırıcı Önlemlere İnisyatifi

2003 yılında Ukrayna’nın girişimiyle başlatılan ve Türkiye’nin de büyük destek verdiği, Karadeniz’e kıyısı bulunan altı ülkenin katılımcı olduğu, “Karadeniz’de Güven ve Güven Arttırıcı Önlemlere İnisyatifi ”Karadeniz’de halen devam etmekte olan bir diğer oluşumdur. Türkiye tarafından destek verilmektedir. Bu oluşum, denizlerde işbirliği alanlarını geliştirmeyi, karşılıklı temasları arttırmayı ve önemli faaliyetlerle ilgili on bildiride bulunmayı amaçlamış ve büyük ilerlemeler kaydetmiştir. GGAÖ rejiminin uygulanmasında önemli bir soruna karşılaşılmamakta ve uygulama alanı arttıkça, kıyıdaş ülkeler arasında güven ortamı pekişmektedir (Koçer, 2007:207).

Karadeniz Ülkeleri Sahil Güvenlik/Sınır Birlikleri Komutanlar Toplantıları

Karadeniz ülkeleri Sahil Güvenlik/Sınır birlikleri Komutanlar Toplantıları Türkiye’nin inisyatifi ve öncülüğünde kıyıdaş ülkeler ile 2000 yılında mektup teatisi yapılarak başlatılmıştır. Karadeniz’de terörizm ve her türlü yasadışı faaliyetin önlenmesi ve deniz güvenliğinin arttırılması için işbirliği yapılması, deniz kirliliğinin önlenmesi, arama kurtarma faaliyetleri ve müşterek eğitim konularında işbirliği yapılması bu girişimin amaçlarındandır (Erkek, 2006:297).

Diğerleri:

Bunun dışında, bölgede Ukrayna ile Gürcistan’ın başını çektiği ve 2005 yılında başlatılmış, demokrasiyi üye ülkeler arasında yerleştirmeyi ve dondurulmuş çatışmaları çözmeyi hedefleyen “Demokratik Seçenekler Topluluğu” adlı bir yapı da mevcuttur (Kasım, 2007:175-176; Aşık: 40).

Ayrıca, diğer girişim ise, denizde tanımlanmış deniz resminin tesis edilerek ticaret gemilerinin 24 saat esasına göre izlenmesini (*AIS ve LRIT sistemleri*) sağlayan Denizde Durumsal Farkındalık-*Maritime Situational Awareness (MSA)* yapılarının oluşturulması ve ülkeler arasında bu maksatla bilgi değişim mekanizmalarının kurulmasıdır (Erkek, 2006:303). Ayrıca, Soğuk Savaş zamanında beri AB’nin finanse ettiği *Karadeniz Çevre Programı* ile; kıyıdaş ülkelerin diğer ülkelerle imzaladığı balıkçılık ile ilgili sözleşmelerin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrası dönemde kıyıdaş ülkelerce imzalanan ve 1994’te yürürlüğe giren Çevre Kirliliğine Bükreş Karşı Karadeniz’i Korumaya Konvansiyonu; AB’nin 1993’te yürürlüğe koyduğu Avrupa-Kafkas-Asya Transit Koridoru- *The Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*

(TRACECA), 1995'te yürürlüğe koyduğu *INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe)* ile *SİNERJİ* programı altında 1995'ye tesis ettiği Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi-*Black Sea Regional Energy Center (BSREC)* projeleri çeşitli alanlarda bölgesel işbirliği kapsamındadır. Diğer yandan Karadeniz ülkeleri yakın bölgedeki diğer işbirliğini hedeflemiş örgüt ve girişimlere (*SEEBRIG* gibi) katılmaktadırlar (Aydın, 2005: 65-70).

Karadeniz geniş anlamında değerlendirildiğinde, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına Karşı Güvenlik İnisiyatifi (PSI), Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi (RACVIAC), Barış İçin Ortaklık Girişimi (BİO), Avrupa'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Karadeniz ülkelerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.¹¹ Bölge ülkeleri daha kapsamlı işbirliği süreçlerine girmeyi kendi çıkarları açısından uygun bulmuşlardır.

Sonuç olarak; İşbirliği alanındaki bu girişimler, bölgede eşgüdüm ve ortaklığı geliştirmede, ülkelerin birbirine karşılıklı tehdit algılarını değiştirmede ve Karadeniz'in güvenli bir bölge olmasını sağlamada önemli işleve sahiptirler. Ancak, Karadeniz bölgesinde devletler arasındaki sorunların devam etmesi, küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye müdahaleleri, Sovyetler Birliği yönetiminden veya güdümünden ayrılan ülkelerin henüz tam olarak geçiş sürecini tamamlayamamış olmaları, bölge ülkelerinin kendi içlerinde veya kendi aralarında henüz çözümlenememiş veya dondurulmuş çeşitli nitelikte ve yoğunlukta problemlerin bulunması, entegrasyon sürecini sektete uğratmıştır. Bu nedenle, kurulan örgütler tam anlamıyla etkin ve verimli faaliyetlerde bulunamamıştır (Kamalov, 2009:20). Ayrıca, bölge ülkeleri, çoğunlukla güvenlik zafiyetini ABD ve NATO vasıtası ile, ekonomik zayıflığını AB'ye dâhil olarak gidermeyi hedeflediklerinden, bölgede oluşturulmaya çalışılan işbirliğine yönelik örgütlere olan ilgilerini zayıflamıştır. RF'nin "yakın çevre politikası" çerçevesinde enerji silahını kullanarak kontrolü ele alma çabaları da diğer ülkeler üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. (Aşık, 41). Tüm bu zafiyetlerine karşın, KEİT, KARADENİZGÜCÜ ve KUH bölgede ilk defa Türkiye'nin girişimi ile yapılan inisiyatiflerdir. Kıyıdaş ülkelerin başka örgütlenme biçimlerine dahil olma arzularına karşın, bu üç inisiyatif Karadeniz'e özgüdür ve mutlaka devam ettirilmelidir.

Karadeniz'de Türk-Rus İttifakı Var mı?

Soğuk Savaş sonrasında en fazla jeopolitik değişime uğrayan bölge Karadeniz'dir. Bu jeopolitik değişiklik Türk-Rus ilişkilerinde de derin bir yumuşama ve işbirliğini sağlamıştır. Türkiye ile Rusya arasında stratejik olarak

¹¹ Bu organizasyonlarla ilgili ayrıntıya, (Koçer, 2007: 201-208)'den ulaşılabilir.

daha önce iki kez yumuşama ve işbirliği gerçekleşmiştir. Biri Osmanlı Devleti zamanında 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması dönemi (sekiz yıl için), diğeri ise Kurtuluş Savaşı sırasında 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile başlayan ve 1936 yılına kadar süren dönemdir. 1990'lerden günümüze kadar süren dönem ise, rekabet ve nüfuz mücadelesinin yanı sıra, işbirliği ve yumuşama sürecini de içinde barındırmaktadır. Bu yönü ile tekillik ve farklılık özelliği göstermektedir.

1990'lar sonrası dönemde Türk-Rus ilişkileri, olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin öncülüğünde başlatılan ve tüzel bir kişilik kazanarak KEİT adıyla uluslararası bir örgüte dönüşen ekonomik işbirliği süreci (iki ülkenin rızası ile gerçekleşmiştir) ilişkilerde önemli ölçüde yumuşama ve anlayış birliği sağlamıştır. Her iki ülkede bölgesel işbirliğinin ülke çıkarlarına yarar sağlayacağını görmüşlerdir. Bu kapsamda, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye ile RF arasındaki hızlı gelişen dış ticaret, iki devleti de birer ticari ortak haline getirmiştir. Türkiye ile RF arasında ekonomik alanda gelişen ilişkilerde enerji, önemli bir konudur. Enerji konusunun öne çıkmasında, ekonomik ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesi kadar Türkiye'nin enerji politikasını değiştirip doğal gazı yönelmesi de önemli bir etkidir (Alkan, 54).

Ekonomik alanda yumuşamayla başlayan ve üst düzeyde işbirliğine dönüşen Türkiye-RF ilişkileri, paralel bir şekilde Karadeniz güvenliği alanında da kendini göstermiştir. Karadeniz'in bölge devletlerinin egemenliği altında kalması ve dışarıdan bir müdahalenin olmaması mantığına dayanan bu anlayış, tarihi Türk-Rus çekişmesinin Karadeniz güvenliği zemininde sona ermesine ve Türk-Rus ittifakının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Karadeniz, Montrö Sözleşmesi'nin kendisine verdiği özel imkanlar sebebiyle (sınırdış olmayan) küresel güçlerin savaş gemilerini sokmadığı yegane deniz olma konumundadır. ABD'nin Karadeniz bölgesindeki hâkimiyet kurma çabasındaki en büyük sınırlama 1936 tarihli Montrö Boğazlar sözleşmesidir. Söz konusu Sözleşme, Türkiye, diğer kıyıdaş ülkeler ile diğer üçüncü ülkeler açısından geçiş ve Karadeniz'de kuvvet bulundurma açısından farklı yetkiler vermektedir. ABD/AB'nin Karadeniz'e yönelik politikaların temelinde Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin, herhangi bir tonaj ve gemi sayısı sınırlaması olmadan Karadeniz'de deniz gücü bulundurmalarını engelleyen Montrö'nün değiştirilmesi bulunmaktadır (Yılmaz, 2007:12).

Türkiye ve Rusya, Boğazlardan geçiş ve Karadeniz'de kuvvet bulundurma konusunda aynı görüşü paylaşmıştır. Türkiye'nin amacı Boğazlardan geçiş konusunda yetki veren Montrö Boğazlar Sözleşmesinin herhangi bir gerekçe ile ihlal edilerek sözleşmenin değiştirilmesi ilişkin söylemleri engellemek, Rusya'nın amacı ise, Karadeniz'de küresel güçlerin askeri varlığını sınırlandırmaktır. Gerçekte, Rusya, Karadeniz'de Türkiye ile ortak hakimiyet sağlamak değil, tek başına hâkim olmak istemektedir. Bu

yadsınamaz tarihsel bir gerçektir, Ancak, mevcut süreçte ABD ve NATO'ya karşı Türkiye işbirliği yapması, RF'nin çıkarı açısından daha uygun gözükmektedir.

11 Eylül saldırısından sonra küresel boyutta karşı terör kampanyası ile zayıf devletlerin yönetimlerini değiştirmek isteyen ABD, terör kaygısı öne sürerek NATO'nun AKTİF ÇABA HAREKATI'nın sorumluluk sahasını Akdeniz'den Karadeniz'e genişletmek istemiştir. Türkiye'nin algısı ise, ABD'nin Karadeniz'e açılmasının, aslında bir bahane olduğunu, asıl amacının Montrö Sözleşmesini hilafına Karadeniz'de kuvvet bulundurma şeklinde olmuştur. Bu nedenle bu öneriye sıcak bakmamış ve kendisi bölgedeki muhtemel istikrarsızlık unsurlarına karşı KUH harekâtı başlatarak, ABD/NATO'nun sonraki olası taleplerinin önünü kesilmek istenmiştir.

ABD'nin Ağustos 2008 Gürcistan-Rusya krizinde 'oldubitti' ile Karadeniz'e, kuvvet bulundurma girişimi Türkiye ve Rusya tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu gelişmelerden sonra, ABD karşısında bir Türk-Rus ittifakının varlığı da konuşulur olmuştur. Üstelik, ABD ve NATO gemilerinin Karadeniz'e çıkmasına ilişkin takındığı tavır dolayısı ile, Türkiye'nin NATO üyeliği de sorgulanmıştır (Baran 2008, 1).

Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi ile ilgili yaklaşımı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmemesi üzerine kuruludur ve herhangi bir değişiklik arayışına da karşıdır. Bu politikanın bir parçası olarak ve çıkarların örtüşmesi nedeni ile Rusya Federasyonu ile bölgedeki statükonun değişmemesi üzerine kurulu ancak yazılı olmayan bir uzlaşma sağlanmıştır. Ankara; KEİT, KARADENİZGÜCÜ ve KUH'a vurgu yapmakta, mevcut yapılanmalarla bölgede bilinçli olarak abartılan güvenlik tehditlerine gereken müdahalelerin yapıldığını savunmaktadır. Ne Ankara ne Moskova bölgenin istikrarsızlaştırılmasını istememektedir (Yılmaz, 2007:12).

Türkiye'nin ABD ile olan ilişkisi herkes tarafından bilinmekle birlikte, Karadeniz'e genişleyen bir ABD veya NATO, Türkiye'nin bölge üstlenmiş olduğu rolü tehlikeye sokabilecektir (Erkek 2006:64; Simon 2006'dan). Türkiye bu nedenle, bölge ülkeleri dışında başka bir güç veya örgütün Karadeniz'de etkin olmasına karşı çıkmıştır. Soğuk Savaş esnasında karşıt blokta yer alan her iki devlet, yeni ortaya çıkan güvenlik olgusu üzerine faydacı davranarak çıkarlarını zaman zaman örtüştürme ihtiyacında hissetmişler ve Karadeniz'in dış güçlere kapalı olmasında zımnen uyum içinde olmuşlardır (Glebov, 353). Bazı akademisyenler, Türk-Rus ittifakının, ilgili devletlerin sınır ötesi güvenlik endişesinden kaynaklanan bir uygulamanın ötesine geçtiğini ve Karadeniz'de bir "Türk-Rus iktidar tekeli" oluşmasına yol açtığını (Özarlan, 2012:157) ileri sürülmüştür

Sonuç olarak, Türkiye ve RF arasında, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin kuvvet bulundurma yetkisini sınırlandıran Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmemesi üzerine, açıkça belirtilmemiş bir zimmi bir ittifaklık söz konusudur. Bu durum çıkarların örtüşmesi oranında gerçekleş-

şen ve Karadeniz’de başka devletlerin söz sahibi olmalarına karşı bir ‘kıyıdaşlık-komşuluk’ ittifakıdır. Ancak bu zimmi ittifaklık, örneğin, Ukrayna ve Gürcistan’ın Batıdan kopartılarak tamamı ile Rusya kontrolüne girmesi, istikrar uğruna RF’nin bu ülkelerde üs kurması, RF’nin bölgedeki enerji ulaşım hatlarının kontrolüne alması gibi, Türkiye’nin ulusal çıkarlarına aykırı konularda ittifaklık anlamına gelmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

1990 sonrası transatlantik istikametinde jeopolitik değişim yaşanan Karadeniz Bölgesi’nde, hâkimiyet mücadelesi enerji güvenliğini içerecek şekilde çok yönlü ve karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Karadeniz Bölgesi’ne olan ilgi, bölgenin coğrafi konumundan, ekonomik potansiyelinden, güvenlik, enerji ve ulaşım koridoru olmasından kaynaklanmıştır (Kanbolat, 2007: 75). Karadeniz bölgesi, çevresel bir konumdan politik, ekonomik ve güvenlik yönünden merkezî bir nitelik kazanmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası SSCB’nin yıkılmasından sonra Karadeniz bölgesinde meydana gelen güç boşluğunu doldurmak transatlantik güçler açısından, öncelikli bir hedef olmuştur. Bu süreçte bölgeye yönelik hedefleri örtüşen ABD, NATO ve AB ortak bir eylem planı doğrultusunda bölgeye yönelik işbirliği içine girmişlerdir.

1990’lardaki kimlik, ekonomik ve güvenlik bunalımından kendisini kurtaran RF, ‘yakın çevre’ politikası ile eski SSCB coğrafyasını hayat sahası olarak belirlemiş ve buradaki haklarını korumak için gerekirse güç kullanacağını ifade etmiştir. RF’ Avrasyacılık’ akımını ‘yakın çevre’ politikası ile bütünleştirerek ve ‘enerji jeopolitikasını’ doğru kullanarak Karadeniz Bölgesindeki etkinliğini tekrar sağlamaya başlamıştır. Bu değişim Karadeniz Bölgesi üzerinde doğrudan etki yaratmış ve RF’nin Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi’nde kaybettiği mevzileri geri alacak siyasi kararlığa, politik, ekonomik ve askeri yeteneklere tekrar sahip olduğunu göstermiştir.

Tek başına Karadeniz bölgesinin tümüne ilişkin politika belirleme gücü sınırlı olan Türkiye ise, Soğuk Savaş sonrası gelişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak jeostratejik konumunu kullanarak Karadeniz’de etkin olma çabasını sürdürmektedir. Bu kapsamda, KEİ, KARADENİZ GÜCÜ ve KUH girişimlerin, etkinliği ve görünürlülük açısından önemli inisiyatif oldukları kanıtlanmıştır. Türkiye, bölgesel hayati çıkarlarının korunmasında çıkarlarının örtüşme oranında, küresel güçlerle geçici ittifaklık ve benzer politikaları uygulamaktadır.

Karadeniz Bölgesi’nde Soğuk Savaş sonrası büyük değişim sürecinde, tarihinde görülmediği biçimde devler arası ilişkiler yumuşamış, işbirliği yönünde kurumsal ve fonksiyonel gelişmeler kaydedilmiş, devletlerin birbirine karşı tehdit oluşturmasının önlenmesi amacı ile denetim ve gözetim mekanizmaları tesis edilmiştir. Böylece bölgede bir güven ve istikrar ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak, Karadeniz’in güvenliğini yeniden düşündü-

ğümüzde; bu olumlu gelişmelere rağmen, bölgede halen istikrar ve işbirliğini tehdit edici önemli riskler mevcuttur.

Diğer yandan, gerek RF'nin yeniden canlanması, gerek ABD'nin stratejik önceliğini transatlantikten Asya-Pasifik ve Orta Doğu kaydırması ile küresel gücündeki kısmi azalma ve gerekse AB'nin içine girdiği ekonomik kriz, Karadeniz Bölgesi'ndeki transatlantik istikametindeki jeopolitik kayışı şimdilik durdurmuş veya yavaşlatmış gözükmektedir.

KAYNAKLAR

- ALKAN Alkin (2006). *21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- ALKİN Kerem-Sabit ATMAN (2006). *Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*, İstanbul:İTO.
- AŞIK, Ahmet (2010), "Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi ", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12:33-56.
- AYDIN Mustafa (Haziran 2004), "Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement", *IIS Occasional Papers*, No. 53, Paris.
- (2005). "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", *Perceptions*, 57-83.
- (2009). "Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas For the Black Sea Region and a Turkish Alternative", *Southeast European and Black Sea Studies*, IX(3):271-285.
- BARAN Zeyno (2008). "Will Turkey abandon NATO?", *The Wall Street Journal.com*, August 29.
- BARANOVSKY Vladimir (2000). "Russia: a Part of Europe or Apart from Europe," *International Affairs*, LXXVI/(3):443-458.
- BAYRAKTAR, Gökhan (2007). Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri, *Stratejik Öngörü*, 11.
- BOOTH Ken (Yaz 2003). "Güvenlik ve Özgürleş(tir)me", *Avrasya Dosyası - Güvenlik Bilimleri Özel*, IX(2).
- BRZEZİNSKİ Zbigniew (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York:Basic Books.
- (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, Çev.:Yelda Türedi, Ankara: İnkılap Yayınları.
- ÇAĞRI Erhan (Haziran 2003). "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", *Stigma Dergisi*, V.
- ÇELİKPALA Mitat (2010). "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects For Stability and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X(3):287-302.

- DAĞI, Zeynep (2002). "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye* (Editörler: Refet Yinanç/Hakan Taşdemir), Ankara: Seçkin Yayıncılık,
- DAVUTOĞLU Ahmet (2010). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları
- DEMİR Sertif (2012). "Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye'nin Enerji Güvenliği Açısından Önemi", Kafkasya ve Uluslararası Kafkasya Kongresi Programında (*International Caucasia Congress Program*) sunulan Bildiri, 26-27 Nisan, Kocaeli Üniversitesi
- EDİGER Volkan Ş (2011). *Karadeniz'in Enerji Güvenliği ve Jeopolitikası*, Ankara.
- ELMA, Fikret (Tarih yok), "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", *Journal of Azerbaijani Studies*, 129-143.
- ERKEK Levent (2006). *Karadeniz Deniz Güvenlik Politikası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İÜ Deniz İşletmeciliği; İstanbul
- GOLDMAN Marshal I. (2007). "Russia and the West: Mutually Assured Mistrust," *Current History*, CVI/(702):314-320.
- GIOVANNI Grevi (June 2009). "Interpolar World, a New Scenario," *European Union Institute for Security Studies*.
- GLEBOV Sergii (2009). "Black Sea Security As a Regional Concern For the Black Sea States and the Global Powers", *Southeast European and Black Sea Studies*, IX(3):351-365.
- HAAS Marcel de (2009). "Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment", *Russian Analytical Digest*, The Research Centre for East European Studies, LXII(9):2-5.
- HUNTINGTON Samuel (1996). *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York; Simon & Schuster.
- İSMAYİLOV Meşdi (2011). Avrasyacı Düşüncelerin Güney Kafkasya'daki Güvenlik Politikalarına Etkisi, *Güney Kafkasya'da Güvenliğin Yeniden Değerlendirilmesi ve Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Konferansı*, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- KAMALOV İlyas (Bahar 2009). "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, VI(21):13-21.
- KANBOLAT Hasan (Nisan 2006), "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", *Stratejik Analiz*, 72: 24-36.
- KANBOLAT, Hasan (2007), "Türkiye, Karadeniz'de Yeni Ufuklara Yelken Açmak İstiyor", *Avrasya Dosyası*, XIII(1):75-80.
- KANDEMİR, E. (2008). *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye* (1995), Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul:Harp Akademileri Basımevi.
- KASIM, Kamer (2007). *Türkiye'nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler*. OAKA Tartışma Platformu, 172-180.

- KİBAROĞLU, Mustafa (Kış 2001), 'Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini', Ankara: *Avrasya Dosyası*, 4.
- KING C. (2004). Is The Black Sea a Region? O. Pavliuk ve I. TSINTZADE, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building* içinde. New York, East West Institute.13-26.
- KLEVEMANN Lutz (2004). *Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol*, (tr. Hür Güldü), İstanbul:Everest Yayınları.
- KOÇER Gökhan (Kış 2007), "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, I/(1):195-217.
- O'HARA S. L. (2004). "Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of the Caspian" *Geopolitics*, IX(1):138-160.
- OKTAY Emel G. (2006), "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, III(10): 149-179.
- ÖZARSLAN Bahadır Bumin (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/(1):135-166.
- ÖZDEMİR Haluk (2002). "11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *SDÜ İİBF Dergisi*, VII(1):153-173.
- PALA Cenk (Haziran 2007). "BTC ve Enerji Arz Güvenliği", *EM&ENERJİ*, 2.
- PAMİR Necdet (2007a). "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Harp Akademileri Semineri.
- PAMİR Necdet (2007b). "The Black Sea: A Gateway to Energy Security and Diversification", *Southeast European and Black Sea Studies*, VII(2):245-263.
- PAMİR, Necdet (2007c). "Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı", *Avrasya Dosyası*, XIII(1), 243-265.
- PAMİR, Necdet (Mart 2007d). "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, 83(14-24).
- PAPAVA Vladimer (2010). The Economic Challenges of the Black Sea Region: the Global Financial Crisis and Energy Sector Cooperation, *Southeast European and Black Sea Studies*, X(3):361-371.
- ROBERTS John M. (2006). "The Black Sea and European Energy Security", *Southeast European and Black Sea Studies*, XI/(2):(207-223).
- SIMES Dimitri (1994). "The Return of Russian History," *Foreign Affairs*, LXXIII/(1):67-84.
- SCHRODER Henning (2009), "Russia's National Security Strategy to 2020", *Russian Analytical Digest*, The Research Centre for East European Studies, LXII(9):6-11.
- TELLAL Erel (2011). "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, LXV(3):190-236.
- TRENIN Dmitri (2009), "NATO and Russia: Partnership or Peril?," *Current History*, CXIII/(720):299-303.

- TORUN E (2007). "Asya Pasifik Bölgesindeki Çıkar Çatışmaları ve Türkiye'nin Güvenlik Boyutuna Yansımaları", *SAREM*, Ankara, 7.
- VURAL Zeliha (2006). "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- WINROW Gareth June (2007). "Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, VII(2):217-235.
- WINROW Gareth M., (2002). "Energy Security in the Black Sea Region: Economic Interdependence or Commercial and Political Rivalry", *Southeast European and Black Sea Studies*, II(2):129-152,
- YILMAZ Sait (Güz 2007); "Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, 15: 47-68.
- YOUNKYOON Kim ve Gu-Ho Eom (2008). "The Geopolitics of Caspian Oil: Rivalries of the US, Russia, and Turkey in the South Caucasus", *Global Economic Review*, XXVII(1):85-106.
- YÜCE Çağrı Kürşat (2011). "1990 Sonrası "Yeni Büyük Oyun" ve Hazar Havzasının Önemi", *USAK Gündem*, (Çevrimiçi) <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=187>, (20.12.2011).
- BP Web sitesi, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/global_bp/STAGING/global_assets/downloads/O/2012_2030_energy_outlook_booklet.pdf, (20.3.2012).
- BLACKSEAFOR Anlaşması, Anlaşma metni http://www.dzkk.tsk.tr/black-seafor/turkce/anlasma_metin.php, (28.9.2012).
- Centre for Eastern Geopolitical Studies*, http://www.eesc.lt/public_files/file_1251361044.pdfden, (28.3.2012).
- KARABULUT, Bila, *Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Yaşanan Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek*, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=840&cid=385>, (05.8.2012)
- OĞAN Sinan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz ve Montrö Anlaşması", 2 Eylül 2008, <http://www.turksam.org/tr/a907.html>, (27.9.2012).
- http://southstream.info/fileadmin/pixs/sotrudnichestvo/3d_map/south_stream_europe_big_eng_final.jpg, (20.3.2012).
- <http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/DZKKULUSLARARASIGOREVLER.php?strAnaFr ame=DzKKUluslarArasiGorevler&strIFrame=DzKKUluslarArasiFaliyetler>, (27.9.2012).